

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Evimizin Onbirinci Yıldönümü	***
Anadolu'da Coğrafi Keşfiyat	NACİ FİKRET BAŞTAK
V. inci Kafkas F. ile IV Gün	NÂZİM EVREN
Alâeddin Tepesi	CEMAL OĞUZ ÖCAL
Aşık Abdal Hasan	İ. ACZİ KENDİ
Halk'a Gidelim	FEYZİ HALICI
Arvana Köyü - Gölü - Ablahanım - And Efsânesi .	Gaffar TOTAYSALGIR
Garbî Asya ve Anadolu Akvam-ı- Kadimesinin Dinleri Tarihi	NACİ FİKRET BAŞTAK

Evimizin Neşretmekte Olduğu

Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisini

İlgilendiren bütün yazılarla sair evrak doğruca

KONYA HALKEVİ

REİSLİĞİ ADRESİNE GÖNDERİLMELİDİR.

— Muhabir Âzalarımızdan rica —

Çok eski devirlerle Selçuk, Karaman, Osman oğulları V. S. ye âid : Vakfiye, berat, şer'î mahkeme sicilli, ferman; han, hamam, cami, kervansaray, imâret, medrese, türbe, çeşme, kale, köprü kitabeleri; mezar taşı yazıları'nın tashihli örneklerle bina harabele-
rinin, mümkünse, evvelki ve bu günkü durumlarını gösteren foto-
grafilerini;

Kasaba ve köylerde Türk âdet ve an'anelerinden (sosyal yardımla yurd ve yurddaş severliğe örnek olan) İmecilere, Askere gidenlerin uğurlanmalarına, askerden bilhassa harp'den dönen Gazilerin köy sancaklariyle karşılanmalarına, bunlardan şehit düşen arkadaşları-
nın ev ve aileleri önünde aldıkları vaziyetlere;

Silâhla nişan, ok, cirid, ata binme, at bakma, güreş, sürekl avı, kılıç, meç ve emsâli sporlara;

Eski kıyafetlerle : Kadın erkek bir arada, ayrı ayrı, kılıç kalkan; yerine göre, saz, davul, zurna ile oynanan Türk oyunlarına; türkülerinin güfte ve bestelerine;

Düğün dâvetlerine, gelin güveyi alaylarına ve bunlara yapılan yardımlara;

Masallara, bayramlarda seyranlarda, toplantılarda eğlencilerde söylenen maniler, koşmalara;

HÜLÂSA

Yaradıldığındanberi, Türke, Türklüğe, Türklükle ilgililere mahsus olduğu halde : kenarda köşede kalmış, yarım yanlış ortaya atılmış bütün malûmatı; Hatırlatanın, hangi kitapta yazılı bulunduğu, kitabın tarihi - yazarının ismi - nerde bulunduğu - yazmamı basma-
mı olduğunu; tafsilen bildirecek kıymetli yazılarınızı bekliyoruz.

Bu yazı ve resimler - muvaffakiyet derecesine göre - Konya - yahut - Ekekon - da neşredilecektir.

KONYA

HALKEVİ AYLİK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL : VII

ŞUBAT 1943

SAYI : 52

EVİMİZİN ONBİRİNCİ YILDÖNÜMÜ

Cumhuriyet Halk Partisi prensiplerini yalnız halkçılık sahasında değil; milliyetçilik, inkılâpçılık, lâiyklik sahasında da yayan, sağlayan ve kökleştiren müessese Halkevleridir. Bütün Halkevlerle beraber Konya'mızda da kendi evimizin onbirinci yılını yaşıyoruz.

Hiçbir millî müessese yoktur ki kuruluşu Halkevleri kadar bütün bir memleket umumî efkârını alâkadar etmiş olsun... Bu alâka o müessese-
nin yaşayış ve tekâmül hamleleri nisbetinde genişleyici, alıcı ve büyü-
leyici olsun.

Halkevleri, halkın malı olabilmek için gayesini adında ifade eden yegâne halk müessesesidir.

Halkevi yalnız halkı tenvir ve onu medenî bir milletin birer birer medenî unsuru haline koymak vazifesiyle iktifa etmiyor. Kütüphanesi, radyosu, müzik aletleri, sineması, sahnesi, bahçesi ve istirahat yerleri ile bir evde te'sisi mümkün olmayan konforu da temin ediyor; bütün mânasile milleti benimsiyor ve kendini benimsetiyor.

Türk çocuğu ve Türk büyüğü kendi kabiliyetine uygun bir vazifeyi Halkevinde kabul ederken yurduna hizmet etmiş olmanın doğurduğu en büyük vicdan istirahatini duyuyor.

Büyük Atatürk'ün Millî bir direktifinin tahakkuku olan Halkevleri, İnönü'nün değerli himayesinde bugünkü ideal mahiyetinde hızlanırken ve evimizin on senelik başarısı bir muvaffakiyet destanı halinde bulunurken bugün ancak onbirinci senenin faaliyetini kısaca kaydetmekle iktifa edeceğiz :

1 — 1942 yılında Halkevi ve sinema salonunda muhtelif mevzularda (51) konferans verilmiştir.

II — (37) yoksula (427) liralık para yardımı yapılmıştır.
III — (28) yurddaş daktilo kursuna, (76) yurddaş Almanca, (37) yurddaş Fransızca, (13) yurddaş İngilizce, (15) yurddaş Edebiyat, (26) yurddaş Fizik, (120) kadın nakış, (52) yurddaş da okuma yazma (A) kursuna devam etmiştir.

IV — Kütüphanedeki muhtelif eser mevcudu (4044) ü, dergi ve gazete mevcudu da (1390) ı bulmuştur.

Bu yıl kütüphaneye 10,000 yurtdaş gelmiştir.

V — Çoban, Mahcuplar, Yanlış yol, Gazeteci düşmanı piyesleri temsil edilmiş; Deli, Vedia adlı iki piyes evimizce himaye edilmiştir. Akşehir turne yapılarak orada da temsil verilmiştir.

VI — Muhtelif zamanlarda muhtelif filimler gösterilmiştir.

VII — Küçüklerin söz söylemek kabiliyetlerini inkişaf ettirmek için haftanın bir günü çocuk saatine tahsis edilmiş, büyük bir rağbete mazhar olan bu saate (300) çocuk kaydolmuştur.

VIII — (100) kişilik bir çocuk KORO'su, (36) kişilik bir ORKESTRA gurubu teşkil edilmiştir. Muhtelif SAZ derslerine (40) talebe devam etmiştir.

IX — Her pazar günü Millî saz konserleri verilmiş, bu konserlerdeki topluluktan istifade edilerek faydalı Halk konferansları tertip edilmiştir.

X — Köy gezileri tertip edilmiş, doktor, baytar, diş doktoru, öğretmen, ziraatçı gibi mütehassısların bu gezilere iştirakleri temin edilmiştir. Bu gezilerde köylünün ihtiyaçları görüşülmüş, kendilerine faydalı broşürler dağıtılmıştır.

XI — Bu yıl zarfında (14) aile toplantısı yapılmış ve bu arada beş evlenme törenine yer verilmiştir.

Anadolu'da Coğrafi Keşfiyat

(Vivien de Saint - Martin'in "histoire des découvertes géographiques en Asie Mineure", isimli eserinden.)

Çeviren :

NACİ FİKRET BAŞTAK

(38 inci Sayıdan Sonrası)

Yalnız haritanın muayenesi, *Démétrius* ve *Strabon*'un eserlerindeki *Simois*'in şimdiki *Tumbrek* çayından başka birşey olmadığını meydana çıkarmış bu çayın, eski mecrasından saptırılmış olan mansabı şimdi, kadim *Pniété* burnunun kapattığı, küçük (karanlık) koyu'nun nihayetinde doğrudan doğruya Çanakkale boğazına çıkmaktadır. Fakat *Homère* zamanındaki topoğrafyanın esaslı hatları bu suretle silinmiş bulunmaktadır. (Biz burada, bundan evvelce yaptığımız uzun tafsilatı tekrar etmeyeceğiz, ve eğer kari' isterse lütfen tekrar onlara müracaat edebilir.) Şimdi artık burada, bizzat İlyon = *Ilion* [Troya]un surları altında ve kendilerinden *Skamandre*'in nebean ettiği, biri sıcak, diğeri soğuk, iki kaynak yoktur; şair [*Homère*] tarafından iş'ar edilmiş olan diğer birçok hususat aynı suretle *Démétrius*'ün topoğrafyasile uzlaşmamaktadır. Bu ağır ihtilâf *Strabon*'un nazarı dikkatinden kaçmamış idi; her iki kaynağın aslâ bulunmadığını o da itiraf ediyordu. *Strabon* diyor ki: «*Skamandre*'in menbaı orada değildir, o, dağdadır. Fazla olarak, iki de değildir, ancak bir tanedir.» Şunu da ilâve ediyordu ki ihtimalki sıcak menba kaybolmuştur.

Şu halde, *Skamandre* ve *Simois*'in isimleri ve birbirine karşı olan vaziyetleri hakkında memlekete pek eskidenberi bir karışıklık girmiş olduğu meydandadır: Ve *Skepsis*'li *Démétrius*'ün fikir ve mütalaasına istinaden *Strabon* tarafından da tasdik edilmiş olan bu karışıklık an'ane suretinde devam etmiştir; çünkü zamanımızda bile, *Skamandre*'in Türklerin ağzında almış olduğu (Menderesu) şekli, daha uzakta ve dağdan nebean eden *Simois* hakkında da kullanılmaktadır.

Fakat, her iki ismin tebadülünde, ve *Homère*'de *Simois* isminin, ovanın başlıca ırmağı olup mecrası *İda* [Kaz] dağının iç boğazlarına kadar yükselen, hülâsa *Démétrius* ve *Strabon*'un eserlerindeki *Skamandre* çayı için

kullanıldığı hakkında şüphe kalmıyorsa da *Homère*'deki *Skamandre* isminin tatbikinde aynı tereddüt ve kararsızlık daima mevcut bulunmaktadır. Ve bununla beraber, *Pergam* dahi denilen kadim *İlyon* şehrinin bulunduğu mahallin keşfi derecesinde haizi ehemmiyet olan bu keşif, *Skamandre*'in menbaları olan sıcak ve soğuk kaynakların kadim şehrin bizzat kapılarında bulunmuş olmasından dolayı evvelkine sıkı sıkıya merbut bulunuyordu. Bu fikir *Lechevalier*'nin ruhunu zaptetmişti; mumaileyh, kendisinden evvel hiç bir seyyahın teşebbüs etmediği düşünmediği böyle bir taharride hiç bir şeyi ihmal etmemeye karar verdi.

Nehrin mansabında, *Strabon*'un zamanında olduğu gibi, hâlâ bulunmakta olan bataklıkları tetkik ve ovanın imtidadınca nehrin mecrasını tersim ettikten sonra, *Cassas* ile beraber, mecrasının bütün uzunluğunca ağaç kütükleri ve kayalar ile arızalanmış olan nehrin menbaini kadar çıkmağa karar verdi. Eserinde diyor ki: «Bu nehir, beş fersahlık bir mesafe dahilinde, (*Pınarbaşı*)'n dan (*Enay = Enai*) ovasına kadar imtidat eden sarp ve yalçın kayalardan müteşekkil iki dağ silsilesi arasında sıkışmış bir mecra içerisinde akar. Tabiatın orasını bu suretle yırtması, ırmağın şiddeti cereyanına serbest bir geçit bırakmak için olduğu zan olunur. Söğütler, kavaklar, badem ağaçları ve çınarlar bu dar vâdinin içinde ve kendilerini ihata etmiş olan tahribatın ortasında hüzn-âmiz bir surette neşvünema bulurlar. Ve her ne kadar yarıyariya kökleri meydana çıkmış ise de, belki de son defa olarak, mevsime karşı medyun oldukları vergiyi hâlâ ödemektedirler.

«Sağda ve solda dört yüz kadem irtifaa kadar yükselen bu kaya silsileleri arasında beş saat kadar yürüdüm, ve nihayet geniş bir ovaya ulaştım ki bunun methalinde, Türklerin *Enai* dedikleri cesim bir köy vardır.

«Bu köyün duvarları dibinden akan sel, oraya yakın bir yerde *Simois*'e dökülür, ve menbaini beş fersah kadar cenupta bulunan (*Baharlar*) tarafından alır. Bu selin üzerinde bulunup köye girmek için üzerinden geçilen ahşap köprü, granit direkler üzerine istinat etmiştir; Kervansarayın duvarları mimari ve kitabeleri ihtiva eden parçalarla mesturdur. Bu köyün, kadim bir şehrin harabeleri üzerine bina edilmiş olduğunu her şey ilân eder gibidir. Hemen hemen bu hıttalarda bu kadim şehirlerden bir tanesi var idi ki *Strabon*'un *Aeneas* dediği bu şehrin ismi şimdiki *Enai* isminde pek te tanılmıyacak bir halde değildir.

«*Enai* civarında yaptığım uzun taharriyatta, *Strabon* zamanında mevcut olan gümüş maden ocaklarının mevkiini tesbit ettim, ki bunlardan (*Eski Üsküpçü = Uskupçu*) denileni ihtimal ki *Skepsis* denilen müteaddit şehirlerden biridir; ve *Alexandria Troas* yolu üzerinde, şimdi (*Koçolan* ovası köyü) denilen mahalde kadim (*Cocilium*) un harabesini keşfettim. *Enai*'ya dönüşümde, daima *Simois* mecrasını takip ederek *Cotylus*'a doğru seyahatimde devam ettim; (*Hatoklu*) ve (*Gezil*) köylerini sağda ve (*Çavuş*) köyünü solda bıraktım; nihayet yedi saatlik bir yürüyüşten sonra, (*Avcılar*) a vardım, ki bu köy Türklerin (*Kaz Dağı*) dedikleri yüksek dağın eteğinde bulunmaktadır.

«Bunun tepesine çıkmak için, çakallar ve her nevi vahşi hayvanlar ile dolu çam ormanlarının arasından yürüyüşe koyuldum; köyün sakinleri bu hayvanlara karşı daimî surette avcılık yapmaktadırlar.

«Dört saat çıktıktan, ve köpürüp çağlayarak uçurumların dibine dökülen birçok çayları geçtikten sonra, nihayet bu dağın zirvesine vassıl oldum.

«*Cotylus* dağı oradadır; işte *Simois* yağmurlarla yahutta karların erimesinden mütehassıl sularla büyüdüğü zaman coşup çağlayarak buradan aşağıya iner. (*Gargara*) nınki gibi (*Kotilus*) un zirvesi de (*Ida = Ida*) dağı silsilesinin en yüksek sivri tepelerinden biridir. İhtimaldir ki bu, dünyanın, üzerinden en güzel ve bilhassa en şayanı dikkat vekayii hatırlatan memleketlerin temaşa edildiği noktalardan biridir.

«Ey siz, *Homère*'in ve güzel tabiatın dostları, benim gözlerim önünde açılmış olan füsunkâr manzarayı benimle beraber temaşaya geliniz! Gök berraktır; hafif ve buhara müşabih birkaç bulut, ancak lâciverdi kubbeye daha ziyade bir parlaklık vermek için araya girerler. Gurub etmekte olan güneş, beni ihata eden bütün zirvelere altın şua'larını aksettirir. Eğer bir an *Scamandre* ovalarını temaşa etmekten kalırsam gözlerim (*Traks = Thrace*) lerin ve *Mysia*'lıların toprağı üzerinde tevakuf eder. *Granik* ve *Aesepus*'ün vâdiler ve ovalardan kaçarak «*Marmara = Propontide*» ya borçlu oldukları su vergisini ödemek üzere koştuklarını görüyorum. Kırk fersah mesafede ve Ege denizinin ufkunda *Trakya*'nın dağlarıyla, *Olympe*'den inerken üzerinde *Junon*'un istirahat ettiği *Athos* zirvesini farkediyorum; ölüm'ün kardaşı olan uykunun, ikametgâhını tesbit ettiği *Limni = Lemnos* ile üzerinden *Neptune*'ün (*Ida*) yı, Yunan'lıların donanmasını ve *Troya* şehrini keşfettiği *Samothrake* [*Semendrek*] adasını görüyorum. Bana daha yakın olarak da (*İmroz = İmbros*) ve (*Bozca ada = Tenedos*) adaları vardır. Nihayet, (*Gargara*) zirvelerini keşfediyorum, ki bunların üzerinde, *Jupiter*'in *Junon*'u bir altın bulut içine sararak onun kolları arasında müsterihane uyuduğu zamanlarda olduğu gibi şimdi de hâlâ Safran ve Sünbül bitmektedir.

Ertesi gün güneş doğmadan evvel, şarka doğru atfı nazar ederken, havayı-nesimde çizgiler bırakan bir takım cevval şuleler gördüm; ve bunlar her tarafa yayıldıktan sonra, gündüzün ziyasının yakınlarında birleşmiş olarak görünürlerdi. Aynı surette (*Ulu dağ = Olympe de Bithynie*) de de müşahade ettiğim bu ziya tezahüratı, Yunan'lılara *Olympe* ve (*Ida*) nın mabutların ikametgâhı olduğunu tahayyül ettirmemiş midir? *Euripide* de, *Troya*'lıların rakıs ve şarkı hey'eti, güneşin ilk şua'larıyla aydınlattığı ve üzerine lâhutî bir ziya saçtığı (*Ida*) nın bedayi' ile dolu zirvelerinden bahsettiği zaman, yine bu nevi' havarika imâ etmiş olmu-yor mu?»

Bunu müteakip seyyah bize, *Skamandre*'in derecei hararetleri birbirinden farklı şu iki kaynağının me'mulün fevkinde nasıl keşfedildiğini hikâye eder ki bunların tanınması *Troya*'nın mevkiinin de keşfine sevk etmesi lâzım geliyordu. Seyyah, *Cassas* ile beraber yapıp vakayiden daha fazla olarak ihtisat ve intibaatını bize nakil ve rivayet ettiği

cevelâna hazırlandığı esnada, kendilerine rehberlik eden ve *Troade* asarı atikasına karşı onlar kadar alâkadar olmıyan bir Türk, merhametinin gayet açık ve aşikâr olan tezahüratını, hiç çekinmeksizin onlara karşı ibzal ederek onlara şöyle söylüyordu: «Gâvurlar; bir takım harabeler ve kaynaklar aramak için o kadar uzaktan gelip kendilerini bu kadar tehlikelere maruz bulundurmanızı çok akılsızca buluyorum. Sizin kendi memleketinizde çaylar ve viraneler yok mu?» Bununla beraber, onların şiddetli arzularını tatmin etmek için, onlara parmağı ile uzak bir mesafede bulunan bir ağaç kümesini gösterdi ve temin ettiği ki onların yakınında pek güzel bir pınar vardır. Seyyahı dinleyelim:

«İçerisinde bir tek ağaca tesadüf etmeksizin azîm bir ovanın içerisinden geçtikten sonra, hararet ve yorgunluğumuz son derecede artmış olduğu halde; kendimizi söğütler, kavaklar ve kara kavaklardan müteşekkil küçük bir ormanın ortasında bulduğumuz zaman duyduğumuz hayret ve hazza makıys hiç bir şey yoktur.

«Eteğinde bu korunun bulunduğu tepe, ovayı şark-ı cenubî cihetinden nihayetlendirir. Bu tepe, bir nevi *kisârât* yahut *poudingue*'den müteşekkil olup bunların taşları kırmızı renkli bir nevi çimento ile, hakikî inşaatta olduğu vechile, birbirleriyle birleşmişlerdir. Tabiat burada beşerî san'atı öyle bir surette taklit etmiştir ki zevahire aldandışı bertaraf etmek için onu en büyük dikkat ve itina ile tetkik etmek iktiza eder.

«Tepenin dibinden, suları son derece berrak ve şeffaf, müteaddit pınarlar kaynamakta ve burada bir takım duvarların enkazı nazar-ı dikkati celbeylemektedir ki bunların pek sağlam olan tarzı inşası, eserin Türk'lerden daha san'atkâr bir kavme aidiyetini zannettirmektedir.

«Denizden civardaki köye giden ve bahsettiğim tepeye takriben kırk adım mesafede bulunan, suyu daha mebzul diğer bir kaynak geniş bir havuzun dibinden büyük kabarcıklar halinde kaynamaktadır; bu havuzun kenarları granit ve mermer parçalarından teşekkül etmiştir. Kışın bu havuz sıcaktır, ve etrafındaki ağaçları ve bağçeleri örten kesif bir duman neşreder.

«Bu menbaların civarındaki köye verilen (Pınarbaşı) ismi «Kaynağın başı» mânasını ifade etmekte, ve *Homère* tarafından *Skamandre*'in menbasını iş'ar eden *Krounos* kelimesinin harfiyen Türkçe tercümesi bulunmaktadır.

(Bitmedi)

İKİNCİ İNÖNÜ ZAFERİNDEN HATIRALAR

V. inci Kafkas F. ile IV Gün

Yazan : NÂZİM EVREN

28 Mart 1337. İkinci İnönü savaşının geceli gündüzlü süren buhranlı günlerinden biri idi. Alayımızla sol cenahtan sağ cenaha alınmış, cephe gerisinde bir köye yeni girmiştik. Biraz dinlenip askerlerimiz karavanalarını yemeğe başladıkları zaman bir emirber Alay kumandanının beni çağırdığını söyledi. Hemen yanlarına gittim.

Ta'zim resminden sonra kumandan beni yanına oturttu. Her ikimizde de beş gündenberi süren uykusuzluk ve yorgunluğun bari izleri vardı.

Kumandan :

— Nâzım! şimdi cepheye 5 inci Kafkas Fırkası iltihak etmiş, süvari bölüğü henüz cepheye gelememiştir. Alayımızdan bir bölüğün fırkaya iltihakı isteniliyor. Senin bölüğünü münasip gördüm. Şimdi bölüğünüzle fırkanın bulunduğu Poyra köyüne hareket ediniz... Dedi.

— Baş üstüne kumandanım!.. diyerek bölüğe döndüm.

Savaşın buhranlı ve şiddetli günleri içinde biz zaten gece gündüz harekete hazırдық. Böyle günlerde çizmelerimiz ayağımızdan çıkmaz; eğerler atların sırtlarından alınmazdı.

Yemeklerini yiyen askerlerimi at başına ederek gece karanlığı basmadan yeni fırkayı bulmak üzere yola çıktık. Garub zamanı, bir vâdinin içine yayılmış olan muntazam yapılı beyaz badanalı bir köyün içine girdik.

Bu köyde yeni gelmiş bir piyade kıtasının canlı bir kaynaşması vardı. Taze ve dinç ruhlu muntazam giyinmiş piyade asker-

leri, bizim ruhumuza da yeni bir tazelik ve dinçlik veriyordu.

Köye girdiğimiz zaman karşılaştığımız askerler: bizi güler yüzleriyle selâmlıyarak emir almışlar gibi:

— Ha.. siz, bizim fırkaya gelecek süvariler olacaksınız. Aba şuracıkta han gibi bir yer var. Süvariler oraya yerleşecek dedilerdi, sizi oraya götürelim.

Diyerek önümüze düştüler.

Bölüğü fırka kumandanlığının tahsis ettiği bu hana yerleştirdikten sonra ilk işim fırka kumandanını sormak oldu. Kendilerinin ileriye, ateş hattına gittiğini söylediler.

Ortalık henüz kararmamıştı. Vâdinin batısındaki sırtlardan ateş hattına giden beyaz yol, tepelere doğru uzayıp gidiyordu. Atımı dört nalla tepeye sürdüm.

Sırtı çıktıktan sonra uzunca süren bir alandan yoluma devam ettim. Keskin ışıklarla havayı delerek sağdan soldan geçen fişirtılı makineli tüfenk kurşunları ateş hattına yaklaştığını anlatıyordu.

Ortalık alaca karanlığa bürünmüş, düşman tarafında ufukta grubun son kızılıkları kalmıştı. Karşıdan gelen makineli tüfenk ateşinin yağmuru içinde biraz daha ilerledikten sonra yakın bir hedefe endakt eden bir topçu bataryamıza rastladım.

Bu bataryanın yanında, arkası kesilmiyen düşman makineli tüfenk ateşinin yağmuru içinde at üstünde duran ve batarya zabitanından malûmat alan bir zat vardı. Bu zatın kumandan olduğunu anlamıştım. Muhavereyi kesmemek için bir selâm verip karşılarında durdum. Bu dakikada, topçu zabiti vaziyet hakkında malûmat veriyor, kumandan vekar ve sükûnetle dinliyor; ben de şu alaca karanlıkta düşman makineli tüfenk ateşi altında atımdan enmeden yeni geldiği cephe hakkında malûmat alan bu kahraman kumandanın [*] vekar ve sükûnetini tersim eden bu tarihî manzaranın unutulmaz anılarını zihnimde not ediyordum.

Topçu zabiti izahatını bitirdikten sonra kumandanı tekrar selâmladım ve:

— Fırkanız emrine verilen süvari bölüğü kumandanı Nâzım!.. bölümümle fırkaya iltihak ettim... dedim.

Kumandan elimi sıktı ve:

— Haydi köye gidelim artık... diyerek atımı sürdü. Köye dönüyorduk.

Topçu bataryamız mütemadiyen düşmana gülle savuruyor: hâ-

[*] Korgeneral C. Cahit Toydemir,

kim bir sırtta kurulduğu anlaşılan düşman makineli tüfenkleri de ortalık kararmaya başladığı halde mütemadiyen ateş ediyordu.

Köye dönerken kumandan bana ilk vazife olarak sabah erkenden bu sırtların bir krokisinin alınmasını, tepelerin ve vâdilerin adlandırılmalarını söyleyordu.

Sabah erkenden teslim alacağımız bu gürültülü cephe hattı karanlıklara gömülerek uzaklaşıyor, biz de köye giriyorduk.

Köyde, kumandan karargâhına gitti; ben de bölüğüme geldim.

Karanlıkta girdiğimiz Poyra köyü, bir muhacir köyü olacaktı. Binaların yapılış tarzı öyle gösteriyordu.

Bölüğe geldiğim vakit ilk işim, askerlerimizin yemek meselesini sormak oldu.

Bölüğümün zabiti Rıdvan bana sevinçli bir yüzle:

— Yüzbaşım, o iş bitti. İyi bir fırkaya düşmüşüz. Biz gelmeden bir bölüğün karavanasını bile hazırlamışlar. Siz gidince biz o işi bitirdik. Askerlerimizi uykuya bile yatırdık... dedi.

Ben bu haberdan çok sevinç duydum.

Biz de, kahvesi olan bu handa, birer çay ısmarlayarak ekmeğimize katık ettik. Yorgun vücutlarımızı dinlendirmeye ve kahve peykesinin üstünde uyku kestirmeye başladık. Vakitte epiyce ilerlemişti. Bu sırada karargâhtan gelen bir emir zabiti süvari bölümünün şimdi atbaşı etmesi ve hareket olunacağı emrini getirdi.

Vakit gece yarısını biraz geçmişti. Bu emir aynı zamanda bütün kıtalara tebliğ edildiğinden, köyde gece karanlığı içinde sessiz bir kaynaşma, bir hareket başlamıştı.

Bölüğü, verilen emre göre, köyün cenup mahrecinde topladım. Burada fırka karargâhı ile birleşerek İnönü istikametinde yürüyüşe geçtik.

Askerler arasında darbı mesel hükmüne girmiş bir söz vardır: Askerlikte son verilen emre bak... derler. Biz sabahleyin tutacağımız cephenin gerisine gelmişken şimdi gece yarısı bu cephenin aksi bir yere gidiyorduk. Bu da, tabii vaziyetin icabı idi.

Yolumuz vâdiler arasından İnönü düzlüğüne inerken, ikinci yarıya giren ay da gerimizdeki sırtlardan nurlu ışığıyla yükseliyor, karanlıklara bürünen bu ıssız ve sessiz dünyayı aydınlatmaya çalışıyordu.

Uzaklarda, İnönünün koyu gölgeli dağları içinden tek, tük parlayan ışıklarda donuk birer yıldız gibi görünmeye başlamıştı. Sessiz uyuyan bu yarı aydınlık içinde yarım ödevlerine, savaşlarına girecek olan bu kahraman kafilenin ayak patırtıları, gece-

nin sessizliğini yırtıyor, büyük bir sükûn içinde amacına süzülüp gidiyordu.

Geride bıraktığımız sırtlardan müthiş gürültülerle patlayan bombalar, sürekli ve ahenkli makinalı tüfenk ateşleri, bir gece baskının deliş ve korkunç çarpışmalarının başladığını bildiriyordu.

Bu müthiş boğuşma gürültüleri on dakika kadar gecenin sükûnunu bozdu. Ve gene sessizlik ortalığa hâkim oldu.

Sabah yaklaşırken İnönü'ne girdik.

Boz renkli dağların eteğine yaslanan İnönü; gündüz savaşlarının yorgunluğunu gidermek için yarım ay ışığının donuk gölgeleri altında yatağına çekilen mehabetli bir aslanın olduğu uykuya dalmış gibiydi.

Bu aslan yatağında bütün yağılara karşı büyük bir ulusun ölmez davasını omuzlarına alan, az fakat öz bir ordunun karargâhı oturuyordu. Bu karargâh Türk'ün kara bahtını ak eden ve tarihe «İkinci İnönü Galibi» adıyla geçen General İsmet İnönü'nün karargâhı idi.

— 29 Mart sabahının savaşı başlamış bulunuyordu —

Burada askerlerimizi yerleştirdik, Kumandanla karargâha gittik.

Burası, bir köy evinin dar bahçeli bir köşesinde iki odalı sade bir evdi. Yukarıya çıktık, kumandanlık odasına girdik. Bu odanın mobilyesi, iki sandalye, üzeri haritalarla örtülü bir masa, gözü dolduramayacak kadar ışığı olan bir petrol lâmbasından ibaretti.

Masanın yanında üzeri kırmızı, mavi hatlarla işaret edilmiş olan haritanın üzerinde tetkikler yapan Erkânı Harbiye Reisi oturuyordu.

Başını kaldırdığı zaman böyle geç vakit ziyarete gelenlerin kim olduğunu birden anladı. Ve Kumandanı yanına oturtarak harita üzerinden tesbit edilen son cephe vaziyetini anlattı.

General İsmet İnönü az evvel yatmıştı. Vazife hakkında görüşüleceği sırada bana izin verildi. Ben karargâhtan çıktım.

Vakit çok ilerlemiş, Tan yeri ağarmaya başlamıştı. Kasabada biraz sonra kopacak büyük fırtınanın yaratacağı helecam dinliyen bir sessizlik, havada da sert bir ayaz vardı. Sokaklar gece düşen kırığı ile beyazlanmıştı. Erken uyanan Kasabalılar kahveye gidiyorlardı. Ben de bunlarla zabıtların birleştikleri kahveye gittim, arkadaşlarla birer çay içtik.

Ortalık ağarmaya başlamıştı. Oturduğumuz yerin pencerelerinden İnönü'nün son müdafaa hattı olan tepeler görünüyordu.

Bu sırada; büyük bir bombarduman gürültüsünden sonra tepelerin üstünde paralanmış şarapnellerin beyaz dumanları, tahrip danelerinin kaldırdığı sarı ve siyah toprak sütunları göründü ve yükseldi.

29 Mart sabahının savaşı başlamış bulunuyordu.

Sabah erken başlayan düşmanın topçu bombardmanı, cephemizin merkezinden sol cenahına doğru yayılıyor; bugün de cephenin merkez ve sol cenahına taarruz edeceği anlaşıyordu. Üç gündü beri cephenin muhtelif noktalarından yaptığı taarruzlarla bir netice elde edemiyen düşman, bu gün, son kozunu oynıyacağı benziyordu.

Cephede bombarduman devam ederken cephe kumandanı İsmet İnönü tarassut dürbünü ile merkez ve sol cenah vaziyetlerini tarassut ve tetkik ediyorlar; karargâhın bulunduğu yerden dürbünle harekâtı takip etmenin mümkün olduğu anlaşıyordu. Bu tarassut sırasında fırkanın toplanması emri verildi. Kasabada canlı bir kaynaşma oldu ve beş dakika içinde fırka İnönü'nün batı tarafındaki caddede toplandı.

Harekâtın son müdafaa hattı üzerinde tebarüz etmesi vaziyetin çok hât bir devreye geldiğini, cephe kumandanının tarassut dürbünü başında yeni vaziyetin iyeaplarına göre müstacel emirler vermesi durumunun biraz da tehlikeli saflara girdiğini gösteriyordu.

«Onbeş dakikalık bir Yürüyüşten sonra»

29 Mart sabahının güneşi doğarken, bir akşam evvel Top, Tüfenk gürültüleri ve insan boğuşmaları içinde bıraktığı bu yerleri bu gün daha şiddetli ve daha çetin bir savaş içinde buluyordu.

Saat yediye gelmişti. Biz yol üzerinde savaşa gitme emrini sabırsızlıkla bekliyorduk. Cephe kumandanı, Fırka kumandanı karargâhlarıyla geldiler ve intizar halinde bulunan Fırkayı selâmlı olarak teftiş ettiler. Tam zamanında cepheye gelen taze müntazam askerlerin Kumandanlar üzerinde bıraktığı özlü ve güçlü intibalar yüzlerde ve gözlerde beliren memnuniyet izlerinden anlaşıyordu. Cephe Kumandanı kısa bir teftişten sonra Fırkaya uğur ve muvaffakiyet diledi. Fırka yeni aldığı emre göre cephenin sol cenahına, Yürük yaylaya doğru harekete geçti.

Fırka Kumandanı B. Cemil Cahit ile bizim süvari bölümünden hareket etti. Piyadeler bizi takip ediyorlardı.

Gece karanlığında iltihak ettiğimiz Fırkayı bu gün gündüz gözü ile görmüş ve tanımış oluyorduk. Fırkanın bir emir zabiti ve bir Erkânı Harbinden mürekkep olan karargâhı ile onüçüncü alay ve bir de iki toptan mürekkep yarım cebel bataryası cepheye yetişmişti.

Harbin en buhranlı gününde cepheye yetişen bu kemiyeti az fakat keyfiyet itibarile çok değerli olan bu kuvvet cephenin vaziyetini; harbin taliini değiştirecek bir kudretle vaziyete zamanında müdahale ediyordu.

On beş dakikalık bir yürüyüşten sonra Yürük yayla sırtlarının fundalıklı etekle-ine geldik. Burada vaziyet şöyle görünüyordu. Düşmanın erkenden başladığı bombardıman merkezde devam ediyor, Yürük yaylanın karşı sırtlarında dolgun mevcutlu Büyük Millet Meclisi taburu, Mangal tepeye doğru bir yılan kıvrıntısı ile yürüyor, karşılıklı sırtlar arasındaki İnönü düzlüğüne doğru uzun bir avcı hattı geri çekiliyordu. Burada rastladığımız bir Fırka karargâhından bu çekilen avcı hattının on birinci fırkaya ait olduğunu öğrendik.

Fırka Kumandanımız burada on birinci fırka komutanı ile görüştü.

Düşman sol cenahımıza mühim kuvvetlerle bir çevirme hareketi yapmış, Yürük yayla sırtlarına kadar imtidat eden bu hareket karşısında on birinci fırka, cephesini geri almağa mecbur olmuştu.

Kavalca sırtlarından Yürük yaylaya atlıyan kuvvetli bir düşman müfrezesi, önümüzdeki zaif süvari kuvvetlerimizi sürerek Yürük yayladan İnönü'ne doğru ilerliyor; bu tehlikeli yürüyüş durdurulmazsa bütün cephemizin sarsılması ve belki umumi bir ricate münkalip olması tehlikesini gösteriyordu.

Burada vaziyet, bütün tehlikesile apacık görülüyordu.

Bilinmez bir tesirle kendi kendilerine cebri bir yürüyüşe geçmiş olan piyadelerimiz bize yetiştiler.

Bir geçit resmi meydanındaki ciddiyet ve intizamla bu alay vakur bir sessizlikle hedefine doğru yürüyordu.

Burada Kumandan çevik ve hızlı adımlarla savaş alanına giden fırkayı bir daha gözden geçirdi.

Yürüyüş kolunun arkasından karargâha ayrılan Süvari takımı ile de yürüyüşe geçtik.

Güneş epice yükselmiş, ilkbaharın taze ve yeşil güzelliği ortalığı kaplamıştı.

Yaprakları bahar güneşi ile tazelenen fundalıkların ve seyrek ağaçlı ormanın arasından Yürük yaylasına doğru ilerliyorduk. Yakın bir mesafeden pek kesik olmıyan tüfenk ve makineli tüfenk sesleri işidiliyordu.

Yürük yayla sırtlarının eteğinde iken sağımızda Kavalca köyü sırtlarında patlıyan bir düşman batarya grup ateşinin şarapnalleri tam paralanma noktasile tepemizde müthiş tarrakalarla patladı. İkinci bir grup da piyadelerimizin üzerinde paralandı.

Düşman topcusunun bu ateş baskını zayıtsız geçti.

Yürüyüş, kolu, sarsıntısız ve sessiz müteharrik bir çelik yay gibi amacına doğru uzayıp gidiyordu.

Yürük yaylanın hâkim sırtlarına çıkıyorduk.

Atlari sırtların gerisinde yedekte görünen bir süvari alayımız Yürük yaylaya doğru yürüyen düşmanla yaya muharebesi yapıyordu.

Bu alay, sabah erkenden taarraza geçen düşmanı, bu dakikaya ve bu mevzilere kadar müdafaa ederek çekilmiş, 5 inci Kafkas fırkasının vaziyete, zamanında ve yerinde müdahale etmesi için icap eden vakti kazandırmıştı.

İleride görünen sırtların tepelerinde karlı parçalar görünüyor; bu karlı tepeler üzerinde yayılan mat renkli avcı hatlarımız belirliyordu.

Kavalca sırtlarında mestur bir mevziden endakt eden düşman topcusunun gönderdiği şarapneller Nazlı tepelerin ve avcı hatlarının üstlerinde beyaz şemsiyeler gibi küme, küme açılıp paralanıyordu. Avcı hattı, dalgalanmadan ve irkilmeden seri adımlarla ilerliyor, sırtları tutuyor; sabahtanberi zaif süvari kuvvetlerimizi sürerek ilerliyen kuvvetli düşmanla 5 inci Kafkas fırkasının kahrıraman on üçüncü alayı, ilk çarpışmağa giriyordu.

Bu dakikada Süvarilerimiz (On dördüncü süvari alayı) geniş ve emniyetli bir nefesle savaş meydanını piyadelere bırakarak avcıları atlarının başlarına geliyor; kısa bir piyade savaşından sonra tüfek sesleri kesiliyor ve Fırka Kumandanının emriyle mevzi alan topçumuz düşman topçusuna mukabele ediyordu.

Taze piyade kuvvetleriyle karşılaşan düşmanın ileri yürüyüşü, fırkanın ilk hamlesiyle durdurulmuş, karşı sırtlarda kendine müdafaa mevzii almağa mecbur edilmişti.

Bu kısa fakat güçlü hamle ile fırka, düşmanın ileri yürüyüşünü durdurmuş, ilerliyen avcı hatlarını geri sürmüş ve düşmanı taarruzî vaziyetten tedafîî vaziyete geçirmişti.

Kumandan vaziyeti mütalâa etti:

Düşman ileri yürüyüşü durdurulmuş, ilerisi için müdafaa ve taarruza elverişli hâkim mevziler elde edilmiş olduğundan şimdilik tutulan mevzilerin derhal tahkim edilmesi, düşman taarruzuna şiddetle ve icap ederse karşılıklı taarruzlarla karşı konulması emrini verdiler.

Biz fırka kumandanı ve karargâhiyle avcı hattının gerisinde İnönü düzlüklerine, karşı sırtlara nazır ve topçu bataryasının yanında bulunuyorduk.

Burada, fırkanın aldığı vaziyet hakkında cephe kumandanlığına rapor gönderildi.

Fırka kumandanı cebinden çıkardığı bir kâğıda bulunduğumuz yerlerin mükemmel bir krokisini çizerek vaziyeti bunun üzerinde tesbit etti.

Fırka kumandanının bu derece mükemmel bir krokici olduğunu hiç düşünmemiştim. Bu vazifeyi bana verseydiler bu kadar kısa bir zamanda böyle mükemmel bir kroki yapmayı, süvari zabiti olduğum halde beceremeyeceğime kanaat getirdim.

Sabahtanberi buhranlı hadiselerin cereyan ettiği bu cenahta öğleden sonra saat üçte vaziyet şu şekilde tesbit edilmişti:

Onbirinci fırkamızı ve karşısındaki süvarilerimizi çekilmeğe mecbur eden ve Kavalca sırtlarından Yörük yaylaya kadar takriben altı kilometrelik bir saha üzerinde sol cenahımıza karşı yaptığı bir çevirme hareketi ile İnönü'ne onbeş dakikalık bir yürüyüş mesafesi kalan düşmanın çevirme hareketi, 5 inci Kafkas fırkasının mukabil taarruzlarıyla durdurulmuş.

Onbirinci piyade fırkası geri çekilmesini durdurarak fırkamızın sağından İnönü düzlükleri üzerinde genel cephenin sol cenahiyle 5 inci Kafkas fırkası arasında bir koltuk teşkil eder şekilde mevzi almış ve B. İbrahim'in kumandasındaki süvari kuvvetleri de 5 inci fırkanın sol cenahını himaye etmek üzere bu cepheye iltihak etmişti.

Bu dakikada ordumuz için pek büyük tehlikeler gösteren düşmanın sol cenahımıza yaptığı taarruzlar tamamen durdurulmuş, İkinci İnönü harbinin makûs talihî değiştirilmişti.

Epeyce uzun bir cephe teşkil eden bu sahada fırka kumandanı, kumandasındaki kıt'alara devamlı emirler gönderiyor, fırka emir zabiti B. Sait [*], bölüğünün zabıt ve neferleri bu emirleri vakitinde yerlerine götürmek için avcı hatları arasında mekik dokuyorlardı.

(*) Savaş arkadaşım Bay Sait elyevm D. D. yolları 6 cı işletme müfettişi bulunduğunu kendilerinden aldığım mektuptan anladım ve çok sevindim. Sayın arkadaşımın mektubu şudur :

Savaş kardeşimiz sayın Bay Nâzım Evren.

Bugün önümde toplanmış mahalli gazeteleri okurken, sıra Konya gazetesine geldi. Ve ikinci yaprağında, çok mühim anların hatıralarıyla, çalıştığım 5 inci Kafkas F. ile 4 gün başlığı gözüme ilişti.

İşte şimdi, o yazdığınız yazılar önümde canlandı ve beni çok mütehassis etti.

İşte ben, Poyra köyünde uyuduğumuz kahve peykesi üzerinde sizi uyandıran fırka emir zabitiyim.

Hürmet ve sevgiyle gözlerinden öperim, kardeşim.

Alâettin Tepesi

— Sayın Türkçü Bilgin Remzi Oğuz ARIK'a. —

Mevlâna diyarının pırlantası, tâcıdır,
Şehitlerin yatağı Alâettin Tepesi!...
Yeşeren her ağacı bir tûba ağacıdır,
Gâzilerin otağı Alâettin Tepesi!...

★

Bir yanında camiler, saraylar bir yanında,
Seyrine dalanların şimşek çakar kanında,
Ne büyük bir aşk varmış (Sultan) ında, (Han) ında?
Âşıkların kurağı Alâettin Tepesi!...

★

Tanrının rahmetine batıp yunmuş Mevlâna,
Kararmış gönüllere ışık sunmuş Mevlâna,
Bu kubbenin üstüne gelip konmuş Mevlâna,
Erenlerin durağı Alâettin Tepesi!...

★

Nice ünlü Başbuğlar gelmiş, geçmiş buradan,
Armağan etmiş onu Selçuklara yaradan,
Yıkılır mı bu hisar fırtınadan, boradan?
Evliyalar adağı Alâettin Tepesi!...

★

Hesabı yok tutulan güneşlerin, ayların,
Köprüsüdür bu tepe gedaların, bayların,
Hâlâ kanlar sızıyor oklarından yayların,
Türklüğün murat dağı Alâettin Tepesi!...

★

Haçlı ordularına mezar olmuş bu toprak,
Türk oğluna vefalı bir yâr olmuş bu toprak,
Dalgalanır burcunda ihtişamla al bayrak,
Konya'mızın uçmağı Alâettin Tepesi!...

Adana - Misis; 14/2/1943

Cemal Oğuz Öcal

CÖNKLER - ÂŞIKLAR

ÂŞIK ABDAL HASAN

İ. ACZİ KENDİ

Elimizdeki cönklerden (3) sayılı cönkte yakımlarına rastladığımız Abtal Hasan'ın mânevî yolda yürüyen temiz ruhlu bir Halk Şairi olduğu sözlerinden sezilmektedir.

Aptal Hasan'ın deyişleri sade dil ile özlü ve samimî bir yürüyüşe maliktir.

Görülüyor ki Âşık Abdal Hasanda muhitinin itimadını kazanarak ilhamını devrin tasavvufundan alıyor, muhitine sunuyor. Bunun için her yönden canlı sözleri vardır. Divanı olup olmadığını bilmiyoruz. (3) sayılı cöngün (66)ıncı sayfasında yazılı şu yakımı bir ninnidir, örneğince yazıyoruz.

N i n n i

Yoldan geçen yolcu baba nenni
Arkasına giyer haba ogul ogul
Konyada ki Koyun Baba nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Yoldan geçen yolcu kardeş nenni nenni
İkimize birer yoldaş ogul ogul
Kır şehrinde Hacı Bektaş nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Havada uçana leylâ nenni nenni
Muradını virsin Mevlâ ogul ogul
Ömürlü vir ey Evliya nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Kâmilin kaşları hilâl nenni nenni
Gözlerimden akan zülal ogul ogul
Sinop'daki Seyid Bilâl nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Çalkan Kara Deniz çalkan nenni
Gemilerde olur yelken ogul ogul
İstanbulda Eyup Sultan nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Altımızda yeşil halı nenni nenni
Üstümüzde Hurma dalı ogul ogul
Tanrı aslanı Ali nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Göktaş Beşikten bakıyor nenni nenni
Ak memeden süt akıyor ogul ogul
İnşallah ocak yakıyor nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Ogul deden eve gelsin nenni nenni
Hakkın hikmetini görsün ogul ogul
Mevlâm sana bir Can versin nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Ogul baban geldimi ola nenni nenni
Al gerdeğe girdimi ola ogul ogul
Muradına irdimi ola nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Türbesinin önü susam nenni nenni
Türbedar adı Hüseyin ogul ogul
Taş kesende Abdal Hasan nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

Beşiği Hurma dalı nenni nenni
Hakka malum kulun hâli ogul ogul
Yetiş Muhammet Ali nenni nenni
Sen de bize himmet eyle Mevlâm hu hu

On parçadan ibaret olan bu uzun yakın bir ninni isede o zamanın tasavvuf ve mâneviyatını halk ruhuyla beraber terennüm

ediyor. Her devrin bir üflemi (nefha) vardır. İşte bu seyyal bir haldir ki, halk şairlerinden bazıları da bundan ilhamlanır, bu yoldan yürüyerek muhitlerine verirler. Bu hal (Tarikat) âleminin baş göstermesiyle başlamış... Bektaşilik yolu bu sisteme daha özlü durumlar katmıştır.

İşte bu bir devir gidişidir. Din ve tasavvufun o devirde beşiklerde uyuyan çocuklara ve beşik sallayan el ve dillere kadar sokulduğu anlaşılıyor.

O zamanlarda hocalık, şeyhlik, evliyahık duyguları herkesin türlü türlü şekilde duygularına böylece konmuş... Erenlerin, evliyaların durum ve bilimleri ninnilere kadar girmiş, kadınlık âlemine yansıtırılmıştır.

Bu hal cengâverlik devrinin ahesteliğe dönüşü ile rehavet devrinin başlamasıdır.

O vakitler İstanbul şairlerinden Sümbül zade Vehbi efendi, halk şairlerinin bu gibi sade ve muhitî yakımlarını horlar ve çok sinirlenirdi. Sümbül zade, Arap, Acem dillerinin etrafta gereği gibi canlanmasını ister, bu yolda çok gayretler ve eserler ortaya kordu.

Gerek Sümbül zade gerek bu fikirde daha pek çok boydaşları halk şairlerinin yürüyüşünü, sade dillerini kesemediler. Onların ortaya koydukları lügatlı, ıstılahlı, terkipli dil, ancak oldukları yerde ve kendi aralarında kalmış. Halk, onların değişlerinden bir şey anlayamadıkları için kulak vermemişler, Ruhî bezginlik, nefret göstermişler...

Bunun için araya koskoca bir cehalet, bir ikilik; yani Havaslık Avamlık, dikilmiş... Bu hal padişah saraylarına ve sıra ile vezir konaklarına ve olanca dalbudagiyla (Meşihat-i-ulya) adını alan ve ulema süsüne bürünerek kavuklarını bile yaldızlara garkeden hocaların beşikteki çocuklarına kadarda varmış ve girmişti. İşte onların, padişahların etrafında bu çalımı düzer, kendilerine şeref ve kiselerine altın doldururken Âşık Abdal Hasan ve daha birçok boydaşları âşıklar, öz dil ile her yön, her biçimde türklüğün has an'anesini bırakmamışlar, gereği gibi yürütmüşler, ileri geri âleme tanıtmışlardır.

Bunun, yani bu beğencin örneği, o devirlerden kalarak elimize geçen sanatla, özenle yapılmış işleme kaplı süslü cönklerdir. İşte Âşık Abdal Hasan'ın yukarıda okuduğumuz ninnisi de o biçimden dil sadeliği itibariyle ruhlu bir alâkaya maliktir. Çünkü sadelikle saf bir yürüyüşü var, bu hem bir ninni hem de etrafta yatan Erenlerin bir reklâmıdır.

Bu da bir üflemdir ki o zamanda bu biçim kendini gösteriyor. Abdal Hasan'ın Anadolu'da cevelan eden mânevî bir Halk Şairi olduğu ninnisinin son parçasında (Taş kesende Abdal Hasan nenni nenni) deyişine göre kendisinin Kara Deniz kıyılarında Taş kesen denilen yerde yaşadığını belirtiyor.

Diğer bir parçasında (çalkan kara deniz çalkan) fıkrası da, bu sanıyı veriyor.

Bundan sonra yine bu cöngün 110 uncu kapçağında rasladığımız (türkü akın) başlıklı şu deyiş de Abdal Hasan'ın olduğu altındaki mahlasından anlaşıldığından olduğu gibi yazıyoruz. Şair bunda Anadolu'ya gelişini murad ediyor ve birinci parçasında (İssız Göl'den kalktık sağıldık, Demir kapıdan beri eğildik, boran olduk yel olduk dağıldık, nice kaleler aştık söylesem...) diyerek dönüp dolaştığı hengâmı sade ve tatlı bir eda ile söylüyor, ki son parçanın altında (Tanrı yolu yolumuz gayrı yok - çok mâbede temel attık söylesem) deyişi, Türklüğün maneviyatla beraber kahramanlığını çok canlı ve yerinde âleme sunuyor.

T Ü R K Ü

İssız gölden kalktık sağıldık
Demir kapıdan beri eğildik
Boran olduk yel olduk dağıldık
Nice kaleler aştık söylesem

Kâh yüce kâh ingine inıştik
Silâh çattık felekle didiştik
Süleymanla gezen biz bir eşidik
Nice deryalar geçtik söylesem

Türk İlinin ötermi kumrusu
Dururmu ola Oralı yumrusu
Emir vermiş Göklerin Tanrısı
Şimşekler gibi çaktık söylesem

Atlar hazır obalar yıkıldı
Yürüdü Hakan çadır söküldü
Yağız at kışner kargı takıldı
Ovalara nasıl düştük söylesem

Abdal Hasan söyler böyle az çok
Turan'dan inen bizleriz Selçuk
Tanrı yolu yolumuz gayrı yok
Çok mâbede temel attık söylesem

Görülüyor ki kendisine Abdal Hasan mahlasını takan bir âşıkın bu türküsi Türklük âleminin lâhuti âfakından ezeli bir varlığın şehametini saf ve özlü bir deyişle bizlere veriyor. Bu saf ve temiz duyguyu insan okurken Tanrının Türk ırkına bağışladığı kudretle onlara verdiği ezeli buyruğun büyüklüğüne hayran olmamak kabil değildir. Öyle ki, bu ırkın dünya denilen bu boşlukta atıyla, kargısıyla varmadığı, uğramadığı, şenlendirmedığı yerler kalmamıştır.

Bütün bu şehametten sonra öyle bir an gelmiştir ki, tarihler, bile bile bu şehameti örtbas etmiye yeltenmişler. Türklüğü, Türk benliğini müstehzi kelimelerle efsane şekillerine sokmuşlardır. Riyakâr kalemle o anı idare eden melez parmaklar; Arap, Acem softaları; bu acı nankörlüğü işlemişlerdir. Bunun için eski bir Halk Şairinin sözlerinden aldığımız ilhamla bir hakikat olarak diyebiliriz ki, içindeki bütün varlığı ve bütün görünüşü ile bu âlem öyle dönek bir sahnedir ki, içine aldığı nice millet, nice kabile, nice insan kabilelerini (kalbur içinde çalkan dâne gibi)... nice dağdağa, nice heyecan, nice cenk ve kanlarla çevirmiş, çalkamış, avutmuş, döndermiş, aktarmış.. enson, hep birer birer altına çekerek izlerini, gölgelerini örtmüş ve yok etmiştir.

Bu zeminin her zerre toprağı insan kanı, insan cesediyle yugrulmuş; insan ayağı, insan gülğulesi değmedik hiçbir yeri kalmamıştır.

En sarp yerler, en ıssız, en ücra köşeler, en korkunç göller, en gizli sahiller, cezireler hep; nice nice insanların barıngâhı olmuş, yıllarca uğultularını dinlemiş; fakat enson hepsinin varlığını altına çekerek ancak ibret için garip garip eserlerini alakoymuş, geleceklere yer yer gösteriyor, kendisinin nasıl garip bir sahne olduğunu anlatıyor.

Düşünmeyenleri ve ibret alarak varlıklarını korumayanları eziyor.. bozuyor.. süründürüyor!. Gerek kabile gerek şehir halkı, gerek milyonlarca bir millet olsun; şayet aralarında vahdet, gayret, kudret yoksa onları perişanlığa, mahve sürüklemiş.. ayırmış, nice abı-enin.. nice sönük emellerle başlarını kemirmiş.

Bu uğurda nice Han'lar, Hakan'lar, Şahlar, Padişahlar ve onların debdebe ve dâratını okşayan saraylar, burçlar göçmüş... yıkılmış... yerlerinde binbir çeşit insanların gelip geçtikleri hâlâ yer yer görünüyor ve lisani hâl ile: (Ey bizi görenler... biz vaktiyle ne idik, şimdi ne olduk, içimizde ne şenlikler debdebeler, ne cümbüşler sohbetler... ne zulüm, ne kanlı maceralar gördük... Mağrur, zalim ne şahlar ne beyler, ne sultanlar, ne gururlu kahkahalarla eylendiler; eşiklerimizi nice mazlumlara, nice biçarelere öptü... biz neler geçirdik, bağrımızda neler saklıdır ah.. bilseniz!..) diyorlar.

Bu yönde tarih yazanlar, tarihle uğraşanlar (Asarı atika) inceleyenler biliyorlar ki çok eski olan bu dünyanın rolleri acı ve çok hayretlidir.

Bunun için eski eserler, eski izler bulundukça akıllar hayran kalıyor. Değişip duran zamanın ne gibi esrarla dolu olduğuna şaşıyor.

Şu halde tarih nasıl derin bir ilimse, bir milletin edebiyat ve Folklorunda onun canlı bir yoldaşıdır. Çünkü geçmişinden haberi olmayan bir millet veya bir ferden gelecekte nasibi, bir körün yürüyüşü gibi aksak olur, er geç, bir felâkete yuvarlanır.

Tarihini okumayan, edebiyatına yan gözle bakan her kim olursa olsun, Afyonkeşler gibi somurtan biçarelere benzerler, alt ucu derin bir gaflet... ansız ve şerefsiz bir ölümdür.

Bir ev sahibi, bir aile başının bile, oturduğu yeri ve çevresini ve aile hayatını bilmesi gerektir. Nerede kaldı ki: bir Millet, bir Cemiyet tarihini bilmez, ecdadını ve onların varlığını, sözünü sazını anlamazsa dünya denilen bu sahnede durduğu yeri acaba ayacağının altında tutabilir mi? İşte bu Sahne-i-Âlem'de bir yerden bir yere yuvarlana yuvarlana yok olanlar hep bu gidişle ortadan silinmişlerdir.

Öyle ise: Ey!.. gençler... bütün bu semavî, hâtifi düşüncelerle bize gideceğimiz yolu bir ayna veya geniş bir film gibi gösteren Cihan-Ârâ Cumhuriyetimize ve onun kurucuları rahmetli Atatürk'le boydaşı ikinci Atamız sevgili İnönü'ye sonsuz saygı ve şükranlarımızı her'an vermeliyiz.

Çünkü onlar, bize doğudan batıya geçen ve bütün vahşetzârı ihya ile Uğuzlar, İskenderler, Daralar, Atıllalar, Fatihler, Yavuzlar yaratan ve bu cihana nice nice medeniyetler serpen ırkımızın bile bile karanlığa sürüklenmiş tarihini, izini, varlığını bularak tekrar bir daha göstermişlerdir. Ne ulu önderlik değil mi?.

Bunun için: (900) H. yılından sonra yazılan tarihler, hâdiseler, şiirler, her biri zamanının tesirinden kurtulamıyarak kimi riyâ perdesine bürünmüş... kimisi hakikatı herhangi bir tesirle gevelemiş... hep ayrı ayrı akıntılarda gitmişlerdir.

Hele edebiyatımız başka başka mecralara düşerek bir zaman (lâne-i aşk, Hicran-ferda, tayf-ı girizan) gibi ve daha bunlara benzer birçok açık saçık, maksatsız, fena çığırlara girmiş... ve hâlâ bazı dergilerde bile VATAN mefhumundan uzak (yanıyorum, ateşli-bakış, yakıcı gözlere, gözlerin yakışı) gibi açık çirkin şiirler görülmekte... gerçi sevmek, sevişmek, yanmak insan hayatı arasında var; fakat iffet ve nezahetle, ahlâkın, millî birliğin, ulusal varlığıyla.

Bunun dışında gezen sevdâlılara.. insan: (ey genç, bastığın toprağı bil.. iyi düşün... önce sağlam milliyetçilik, yurt.. sonra sevdâ, cânan gelir. «Sevdâ, VATAN sevdâsıdır», canın kökleşemediği yerde cânanın ne kıymeti olabilir? Yönümüzü tarihlere çevirirsek o zamanın yazıcıları, kendi fikir doğuşlarına göre karma karışık ve (belâgat) beliyyesiyle anlayış ve anladışı riyakârca yazmış, hele Türkler hakkında yazılan bahisleri hep bu tesir neticesiyle sinsî, titrek ve efsane şeklinde göstermişlerdir.

Bazı hakikatlar vardır ki: gerçi zaman ve efkâr onları efsane şeklinde gösterir: Çok yakın zamanlarda bile canlı bir şekilde varlığını gösteren hakikatlar ciddi düşünülürse hep birer efsâne şekillerinde esaslanmışlardır.

Bunun için çok eski kitaplarda dolaşıp gelen birçok sözler, zaman ve efkârın birleşmesiyle efsâne şeklinde tutularak, nasılsa tahlil ve kabul kudretinden geri kalmış ehemmiyetini yitirmiştir. İşte bu dolayla dünyada çok eski ve canlı bir alâkaya ve başlı başına bir varlığa sahip olan Türk'lerin kökü ve varlıkları da zemin ve zamanın, zemin ve zamanla birleşen efkârın böylece göz kırpmına uğrayarak birçok garip ve zaruri şekillerde ihmallere, kasdî unutulmaya bürünmüş kalmıştır. Dünyanın ilk şenliği hakiki delil ve eserlerle incelenirse Türk ırkının büyük bir kahramanlıkla birinci basamağı tuttıkları en eski eserlerin varlığıyla ap açık meydandadır. Bu büyük ve sayısız Irk, beşeriyetin ilk safını teşkil ederken daha o zaman varlıklarını sağlaştıran pek çok Anıt ve Âdet'le dünyanın her tarafında canlı izler bırakmışlar ve tutgun toplulukla dünyayı dolaşarak Ulusal bakımından birçok medenî varlığı, kabiliyetleriyle birlikte arzın her tarafına serpmişlerdir. Hal böyle iken bu ulu ırkın beşerî azamet ve var-

lığını uzun zaman benimseyenler arasında bilahara bazı muhalif unsurlar türemesine; Türk kökünden budaklanarak ayrıldıklarını, onların gösterdikleri şehametle uyandıklarını unutturmak için bir çok tahriflerle, nisbetlerle ileri sürdükleri davalarına; Osmanlı saltanatının etrafında toplanan Melez'lerin ne kadar büyük yardımları dokunduğunu bugün Şarkta Garpte bilmiyen kalmamıştır.

Meselâ : Uygur'u (on ugru), Hatay'ı (heyatıle), Hit araklara (it barak) (1) ve daha bunlara benzer birçok Türk isimlerini değiştirmek gibi...

İşte bunları ayrı ayrı isbat için ciddî esaslar içinde ve fakat cezrî bir mahiyette zamanın ve zeminin sakladığı eserler ve sözler kâfidir. Yeter ki aramak tetebbu etmek biz Türk'lerin artık dimağlarında yorulmaz bir azimle kökleşmiş olsun... İşte o vakit Türklüğün uzun yıllar arasında geçen bunca ana izler tam çıkmış olur.

Bunun için Halk Şairi Aptal Hasanın yüksek duygulu şu destanını dinleyelim. Şair bunda, o devrin örtbas etmek istediği hakikatları olduğu gibi yanık ve ölmez bir edâ ile söylüyor :

D e s t a n

Şol birlikten birlik bulan bizleriz
Dirlik için varlık kuran bizleriz
Yok dimeyiz varlık bizim özümüz
Hakkı bilir Hakka tapan bizleriz

Özü temiz, sözü temiz Can gerek
Yılık (2) değil yuluk (3) değil şan gerek
İnsanlığa özden temiz kan gerek
Temiz kanla erlik tutan bizleriz

Yola giren yoldan sapmaz ayağız
Hakla gezen şol din için dayacağız
Tanrı uğru, uğrumuzda, yolağız
Derya gezen Kur'an yazan bizleriz

(1) — Sahaif-ül-ahbar. (2) — Yılık = bisebat. (3) — Yuluk = Cüretsiz serseri.

Tufan bizden, dahi Cihan bizdendir
Yürek temiz dahi iman bizdendir
Hoşnurlara dahi eman bizdendir
Tanrı için divan duran bizleriz

Özümüzde yabanilik satılmaz (1)
Hak kuluyuz doğru yoldan sapılmaz
Hak bilenler gayrılığa kapılmaz
Nice mâbet yapan, kuran bizleriz

Nemrutlayın nice kanlar dökmedik
Firavın gibi halka eza itmedik
Eğri yola sapıp yanlış gitmedik
Din yolunda kılınç salan bizleriz

Erkek dişi iyi günler bekleyen
Öz bağrında temiz yürek saklayan
Hakkı hakla her yörede haklayan
Dağa taş varlık koyan bizleriz

Hak bekleyen birlik güden yücedir
Nimet artar dirlik düzen nicedir
Sabak (2) olsun doğru giden ercedir
Bu uğurla öne varan bizleriz

İller bilir pislik tutmaz koldanız
Özü doğru huyu doğru yoldanız
Evvelece doğan sona iren (3) daldanız
Dört bucağa çadır geren bizleriz

Pislik tutan elde işler üremez (4)
Huysuz yerler kaçan dirlik göremez
Her yakada (5) eyliklere iremez
Doğrulukla ayak üstü duran bizleriz

Namus hayâ dirlik bize beşikten
İhsan bize bu huy eşikten
Dinle sözü şol bir Aptal Âşıktan
Şol halile yoldaş olan bizleriz

(1) Yabanilik = Vahşet
(2) Sabak = Ders
(3) İren = İrmek, irişmek
(4) Üremek = Kesret, çokluk
(5) Yaka = Cihet, semt

İşte Âşık Aptal Hasan Millî benliği böyle haykırırken... o vakit tarihe parmaklarını sokanlar da bakınız ne diyor... ne yapıyorlardı.

Bunlardan 1132 yılı yani Osmanlı Padişahlarından Üçüncü Mehmet devrinde yazıldığı anlaşılan (Sahaif-ül-ahbar) yazarı «yeryüzünü doğudan batıya dolduran büyük Türk ırkını benimsemeden» bir takım ümmetler tasnif ederken Arapları başa koyarak (Ümmet-i-Arap) (Ümmet-i-Fürs) (Ümmet-i-Yunan) (Ümmet-i-Rum) (Ümmet-i-Amalika) (Ümmet-i-Sûdan) (Ümmet-i-Habeş) (Ümmet-i-Kıbt) (Ümmet-i-Hind) (Ümmet-i-Sünt)... diye birçok parçalara ayırdıktan sonra Türklere gelince «bunlar Türk bin Yafes evlâdı olup bir ümmeti azimedir, kabail ve şüabı olkadar çoktur ki adedini Allah'tan gayri kimse bilmez. Bu taife iki ümmeti azimeye münkasem olmuştur ki şimdiki halde bir kısmına Tatar, bir kısmına Türkmen denilir.»

«Bunlar kabail kesire olup Ceyhunun ötesinde Şark-ı-Şimal tarafında olan dağlar ve sahralarda konup göçer, tâ... Çin hududuna varınca. Bazılar dahi şehirlerde olur. Bunlar aslında Mülükü Çin'e itaat üzere olup kendülerin bir müstakil padişahları yoğudu...(!) Ancak her kabilenin birer reisi var idi.»

«İttifak idüp kendülere bir padişah nasb idemediler...(!) Bunlar Ashabı Kulûbı Kasiye ve tıba-ı-casiye...(!) olup hemân yemesi mümkün olan şeyleri yerler... isterse Tahir olsun isterse Necis olsun...» (?) anların cahiliyeti - malız'dan gayri bir din ve mezhepleri yoğudu...(!) diyor !;

Yazısını olduğu gibi yukarıya çıkardığımız bu adam, bu büyük Irkı nasıl körleyor!.. Türk şehameti içinde yaşadığı halde bu nankörlüğü ve bu çirkin sözleri nasıl yazıyor?. Bundan sonra Nişancı zade Mehmet Hoca yazdığı (Mirat-ı-Kâinat) adındaki kitabının 650 inci sayfasında bakınız Türkler hakkında ne diyor :

«Der ahvali ümmeti Etrâk»

«Kamus da taifei Türk, hazreti İbrahim Peygamberin Kantura adlı Hatunundan, ya Cariyesinden olan oğullarının biri evlâdından olmağın Türklere, Araplar «Beni Kantura» dahi dirler!.. dinüp lâkin Cemi-i-muteberat'ta yazıldığı üzre Yafes bin Nuh aley-hisselâm neslinden olup bihad velâyüad taife-i mütehalifedir...»

diye hazreti İbrahimin Türk'lere mensup olduğunu itirafla bir parça hakikata yanaşarak «ekserinin dilleri muvafık olup lâkin her

fırkanın müstakil hakimleri vardır. Ehli vilâyeti Çin vilâyeti Maçin ve esnafı Tatar cümle bunlardır» diye titreyerek bu kadar olsun geveledikten sonra yine bu sözleri çürütmek için tekrar «Tefâsirde imamı Sedi'den mervidir ki Türk taifesi Ye'cüc Me'cüc den olup Sed yapıldıktan, mukaddema bazı vilâyet garâtına çıkmış bulundukları için, Zülkarneyn anlara mukayyet olmayup taşra kaldılar...» diyerek ayrıca birde yecüc mecüclük... ve ayrıca bir de Çin bahsi açıyor «Bunlar dahi kabaili kesire olup Etrâk cinsinden idiler.» diye itirafla koca Çini yapan, Çin Hakanlığını kuran Türkün o büyük ve açık hakkını geveleyip ört bas ettikten sonra yine her nasılsa şöyle söyleyiyor «bunlar ehli Âkıl ve Âdl-ü-tedbir ve ekseri Sanat-ı-tasvir ve nakışta binazir olup nakkaşanı cihan bunların nakışlarına hayran olurlardı. İlm-i-nücum ve tılisimat efsun, âzayimde kâmil âlimleri var idi. İşbu ümmet bihad taife-i mütehalife olup kimi Güneşe kimi Sanemlere kimi büyük yılanlara tapup kimi dahi Âteş Perest Mecusi idiler» diyor !...

O vakit: ey Hocam... niçin kalemini doğru yürütmez.. fikrini niçin böyle sinsi yazarsın... Sen bu ırkın adamı değilmisin ?.. diyen olmamış... İşte zaman geçtikçe bu yazılar bir kanaat haline gelmiş, bundan sonra gelenler de bu kanaatin üstünde dolaşmış durmuşlar.

Bunlardan birisi de İbni Haldun Hocadır. Bu adam Tunuslu olup 732 de doğmuş 780 yılında bu kitabı yazmış... sonra türkceye çevrilmiş... bu da kitabının 287 inci sayfasında «vaktâki devleti Âbbasiye vaktinde, diyarı Şarka Taifei Acemden Mülükü Selâçika Deylim ve Bilâdı Mağribe, Zenata, ve Berbere malik olup Âmme-i-memalik İslâmiyeye galebe ve istilâ ettiklerinde galebe-i-lügati Eacim ile lisanı Arap fâsit oldu. Şöyle ki eyer hafaza-i-erkân-ı-din olan ülemai müsliminin kitap ve tettebbu'a himmet ve inayetleri...!!! masruf olmayup hıfzı bünyanı Şer'i-Mübin için ilmi tefsir ve hadis'e itina ve ihtimam olunmasa lisanı Arap bil-küllüye mehur olmak mukarrer idi...» diyor !. Türk ülkesinde çağırıldığı terane işte aynen budur. Türkün şehametini tahkirle dilini bile kaldırmak istiyor. Türkleri Acem yaparak, Selçuk kelimesini Arap diline yanaştırıp (Selâçika) diye bir nevi istihfaf yaratıyor ve bu istihfafı teyid için kitabının aynı sayfasında 22 inci satırında :

«Mülükü Diyalame ve Selâçika'dan sonra Cengiz-i-fitneengiz ve Hülâhû han vak'aları hadis olup diyarı Şarka Taife-i-Moğol ve Tatar istilâ ettikte dini islâmla mütedeyyin olmayup.

mühimleri olmamağla lügati Arap alehtlak mehcür ve mühmel oldu..» diyor !?.

Türk dilinin dünyaya yayılmasından telâşa düşüyor!. Şimdi, (Me'haz) diye insan bunların arasına düştükçe onların parça parça ve simsiyah ettikleri bunca hakikatın içinden çıkamıyor; akıl şaşıyor.

Bundan sonra: Hoca Sadettin adında birinin 992 yılında yazdığı (Tacüttevarih)e gelince bu da zamanının riya kürküne bürünerek kalemini bir kara sıva malası gibi tutarak kitabının 14 üncü sayfasında: «Âli Selçuk ma-vera-i-nehirden İran-ı-zemine intikal ettiklerinde kabaili Türkten Silsile-i-Osmaniyenin Ceddi-Âlâsı Kayı han kabilesi ki hududu «Merev Şahcandan Mahan» şehrinde mütemekkin idiler, Cengiz-i-Fitne-engiz zuhurunda hududu Ermeniye ve Ahlat'a intikal idüp Âsar-ı-ısrar Tatar-ı-bed tebar!... ol diyara duhul bulucak...!?» diye geveleyor. Bizde bir Ata sözü var ki: (Demir taştan çıkar döner taşı ezer) derler. İşte bu işte öyle oluyor, koca Türk ırkının kudretinden çıkan varlığın gölgesinde yaşayan bu gibi bir takım melez kişiler nedense bu Irkın köküne balta vurmaya bir şeref saymışlardır.

İşte, bu softalardan 294 yıl sora yani 1286 yılında vatanın irgin ve akli varışlı bir evlâdı olan (Ferik Süleyman Hüsnü Paşa) yukarda geçen heyûlâların uzun yıllar karıştırdıkları hakikatın yüzünü açarak Irkının izlerini bulmuş... sırasına koymuş.. (Tarihi Âlem) adını vermiştir.

Fakat bunu bastıracağı zaman Süleyman Hüsnü Paşanın da karşısına bir sürü heyûlâ çıkararak bu değerli eseri yıllarca (Bâb-ı-meşihat) (Bâb-ı-fetvâ) denilen yerlerde alkonarak, şurası eğri burası dalâlet.. diye birçok yeri çizilmiş altüst edilmiş !..

Aradan zaman geçerek Babı-meşihate giren ve Hüsnü Paşanın akrabası olan birinin yardımıyla 1290 yılında mektep kitabı şeklinde çıkarılabilmektedir.

Hüsnü Paşanın bu eseri çok şayanı iştilardır, Çünkü Irkımızın varlığını çok iyi sıralamış.. Gerçi bu zat da Me'hazlerin verdiği zorluğa binaen (Tekerrür) ve (Taktim tehire) mecbur kalarak ayrıca bir çin bahsi koymuştur. Yine şükrolsun ki nesline çok kıymetli bir yadikâr koyup gitmiştir.

HALK'A GİDELİM

— ŞAİR ARKADAŞLARA —

Alçak gönüllüdür, yoktur gururu
Gidelim sür'atle halka gidelim,
Dünyada var olan cennete doğru
Küme küme, halka halka gidelim..

*
* *

Bir elde mefkûre bir elde orak,
Vucutlarımız dik, yüzlerimiz ak;
Münbit bir tarlaya tohum saçarak
Gidelim sür'atle halka gidelim,
Küme küme, halka halka gidelim..

*
* *

Güzellik ondadır, sihir ondadır,
Okunmamış destan, şiir ondadır;
En ince düşünce, fikir ondadır
Gidelim sür'atle halka gidelim
Küme küme, halka halka gidelim..

*
* *

Su gibi temizdir, su gibi duru,
Karanlığı boğar yüzünün nuru
Alçak gönüllüdür, yoktur gururu,
Gidelim sür'atle halka gidelim,
Küme küme, halka halka gidelim..

FEYZİ HALICI

Bozkır Havalisi Gezintilerinden :

Arvana Köyü - Gölü - Ablahanım - And Efsânesi.

Gaffar Totaysalgır

Emekli Öğretmen - Ayrancı

ARVANA KÖYÜ : Konya'nın Bozkır kazasına bağlı seksen kadar hanede üçyüz nüfuslu, eski, ufak fakat sevimli bir köydür. Temamen Türk olan köy halkının hepsi de çalışkan, haluk, munis insanlardır. Eyi geyinirler, eyi geçinirler, ziraat, koyunculuk, bağcılık, bazan da balıkçılık, arıcılık ve orman işleriyle meşgul olurlar.

Köyün etrafını dik bayırlar, kat kat yükselmiş sarp dağlar çevirmiştir. Bu sebeple ziraate elverişli toprakları pek azdır. Böyle olmakla beraber çalışkan halk, bayırları eşerek ufak tarlalar meydana getirir. Yahut göl suyu çekildiği zaman meydana çıkan mil'li topraklardan istifade ederek buğday, arpa, çavdar, nohut, patates, fasulya eker oldukça faydalanırlar.

Bu köyün taşıt vasıtaları katır, merkep, kağrı arabasıdır. Bazı yıllarda kayıkcılıktan dahi faydalanırlar.

Köyün şimal cephesi : Karaviran gölünün dağlar içine sokulmuş (Koyak'la) ? çevrilidir. Güney yakası (2000) metre kadar yükseklikte (Kuz), sağ (Bölme), solu şimale doğru uzanan (Kızıldağ), batısı (2100) metre rakımda (Tınaztepe) dir.

GÖL : Karaviran köyüne daha yakın bulunan göle (Karaviran gölü) adı verilmiştir. Oldukça büyük olmakla beraber mesahası hakkında tam bir fikir edinilemez. Çünkü suyu, Akşehir veya Beyşehir gölleri gibi sabit değildir. Bol yağmur, bol kar yağdığı yıllar zarfında su gelirleri çoğalır, sular etrafı basar, bu suretle mesahası genişler. Seviyesi dahi dört beş metre yükselir. Böyle yıllarda göl yerlerinden istifade edilemez.

Kuraklık yıllar zarfında göl, ölçüsünün dörtte üçü kadar sularını (Düden'ler) vasıtasıyla kaybeder. Birçok kısımları kuruyarak etrafında binlerle dönüm miktarı mil'li (kümüklü) topraklar meydana çıkar. Civar köylerle Arvana köyünün halkı bu olgunlaşmış tarlalardan istifade eder bol mahsul kaldırırılar.

Gölün çevresinde birçok köyler varsa da bunlardan ancak şimalde bulunan (Yalı Höyük) ve (Karaviran) köyleriyle cenupta bulunan (Su-

berdi) ve (Arvana) köyleri ziyaret edilebildi. Diğerleri hakkında lüzumu kadar kat'î malûmat elde edilemedi.

SU GELİRLERİ : Göle dayanan bütün dağlardan küçük büyük binlerce dereciklerden, Tınastepe düdeninden, kar ve sel suları geldiği gibi (Suberdi) ve (Maymanda) çaylarından, Seydişehir sularından ve Beyşehir gölü ile etraf dağlarından da bol sular gelir.

SED : Karaviran gölünün bir ucu cenup cihete (Arvana köyünün) dibine kadar bir dil gibi sokulmuştur. Arvana köyüne doğru beş, altı kilometre kadar uzanan gölün bu kısmının her üç tarafı yüksek dağlarla çevrilidir. İki dağın arasında en dar bir yer olan - "Arpa çukuru,, yalı-sından "Katır tepe,, yalısına kadar - altıyüz metre genişlikte bulunan gölün bu kısmı pek eski zamanlarda çifte duvarlarla bölünmüş (1) bu duvarlara (sed) veya (bölme) adı verilmiştir.

DÜDENL'ler (2) : Arvana köyünün toprakları içinde bulunan göl ko-yasında üç düden var. Bunlardan ikisi ehemmiyetli değildir. En yakını olanından birisinin ağız genişliği üç, yüksekliği iki buçuk metredir. Su gelirleri fazlaşıp gölün suları dört beş metre yükselince bu düden, müthiş gürültüler yaparak suları çeker. Ona yaklaşmak tehlikeli olur.

MEVSİMLER : Bu köyde ilkbahar çeşitli güzelliklerle bezenir. Dağların üstü bembeyaz karlarla örtülü olduğu halde köyün ve gölün çevre-leri zümrüt gibi yeşillenir. Fakat göl, bilâkis azgın bir deniz olur... Düden'ler inler, köpükler saçar. Mayısın ilk günlerinde yukarı dağlar dahi çiçeklerle bezenirler. Bazı yıllarda gölün suyu bu ay içinde düden-ler vasıtasıyla çekilir.

Ve kısa bir müddet sonra gölün bıraktığı mil'li topraklar üzerinde mahsul bahçeleri görülür. Arvana'nın üç ay yazı sıcak geçer, Halk yaylalara çekilir. Fakat bazı yılların kışı şiddetli olur, dağlar kalın kar tabakaları ile örtülür, göl fazla kabarır veyahut donar. Civar köy ve kasabaların geçit yerleri kapanır, Halk bu suretle bir müddet köyde mahsur kalır. Güzel yurdun bu parçasına «acaibi seb'a-i-âlemden biri» dense lâyıktır.

Tarihî mevkiler :

TINASTEPE : Arvana köyünün yedi kilometre batı yakasında (2100) rakımında bulunan bu yüksek tepenin çevresi dahi yüksek dağlar, ingin derelerle çevrilidir. Arvana ile Tınas arasında eski patika bir yol vardır. Tınastepe başlı başına bir tetkik konusudur.

Tınasa giderken yolda şu tarihî yıkılara da rastlanır : Kuşkoz Alma ağaç, Mezar gediği, Asartepe.

NOT : (1) - Duvarlar birbirine iki metre kadar yakın aralıkla yanyana ve oldukça büyük taşlardan harçsız olarak yapılmışlardır. Gölün tam orta yerine doğru bolca su geçebilmek için iki metre genişlikte akıntı (Mecra) mahalli yapılmıştır. Bu mecranın bulunuşuna göre bu duvarlar bir sed olmayıp karşılıklı bulunan iki dağın içindeki harabelerde evvelce meskûn halkın gelip geçmeleri için yapılmış bir köprü olduğu daha kuvvetli bir ihtimaldir.

(2) Düden : suları içine çeken delikler, Girdap.

KUŞKOZ : Kesif ormanlık halini alan bu mevkide topraklarla ağaçlar altında kaybolma derecesine gelmiş «dondurma lahit'lerden» bir mezarlık, bir de eski değirmen harabesi vardır.

Alma ağaç mevkii : Eski insanların sayfiyesi olmak muhtemeldir. Çünkü şimdiki köylümüzün ilkbahar döl aldıkları bu yayladır.

MEZAR GEDİĞİ : Bu mevkiin belenindeki düzlükte harçsız işlenmiş bir mâbet harabesi, bu mâbedin şimal yakasında (Asartepe) denen tepede de eski bir harabe görülüyor. Her tarafı kalın duvarlarla çevrili bulunan bu yıkı, daha eski milletlere ait bir şehir harabesine benzemektedir.

Dik bir yokuş çıkıyoruz. Yolumuz gölgeli olmasına rağmen sema bulutsuz, berrak, güneş çok kızdırıcı. Kan ter dökerek ilerliyoruz. Ormanlar içinde sürü sürü keçi veya koyunların melemelerini, çan seslerini işitiyoruz. Fakat hiçbirini göremiyoruz. Arkadaşımla birlikte Ayrancı yürüklerinin oturdukları «Mezar gediği» alanına vardık. Burası diğer dağlardan az ingin, doğuya doğru, kuş bakışı, aşağıya bakılınca Arvana köyü seçiliyordu.

Seslendik, ses yok... Çadırları ardıc ağaçları altına kurulmuş seyyar bir köy. Her çadırın önünde üçer beşer çocuk var. Bu; başları açık, yalınayak, dallarına dizlere kadar uzayan Alaca'dan entariler giydirilmiş, kumral saçlı, çelik gibi sağlam, dolgun yüzlü gürbüz; çocuklar bizi görünce çadırlara sindiler. Bir müddet sonra ihtiyar bir kadın yanımıza yaklaştı. Bizi çadırına götürdü, kahve içirdi, güzel bir yemek de yedirdi; dinlenmiştik. Yüce Türkün evlâdı olan bu sevimli ihtiyar kadından bazı şeyler sorarak istifadeyi düşündük :

- Adınızı söylemişsiniz ? dedim.
- Ablahanım !.
- Teşekkür ederim sizi çok yorduk; affedeasiniz !... Ses çıkarmadı, düşünüyordu. Saçlarının aklığına, yüzünde beliren çizgilere rağmen hâlâ dinç ve faal görünen bu muhterem Ablahanım'la konuşmakta devam ettik :
- Erkeğiniz yokmu ?
- Kocam Hüseyin ağa çok oldu öleli. Oğlum Kerim'in yanında oturum; kocaya varmadım.
- Kaç yaşındasınız ?
- Yetmiş !.
- Oğlunuz Kerim evlimidir ?
- Evli.
- Oğlunuz, gelininiz neredeler ?
- Oğlan dah... şu köyde, gelin de sığırların peşinde !.
- Nerde doğduğunuzu söylemişsiniz ?
- Belli miki... Doğduğum büyüdüğüm yerler işte buralar!..
- Buradaki komşularınız kaç hanedir ? Akıbalığınız varmıdır ?
- Yirmi beş hanedir, hepsi akrabamızdır.
- Başka yerlerde akrabalarınız varmı ?

— Alâeddin aşireti !.., Alaman aşireti !..

— Bunlar sizin akrabalarınızdır öylemi ?

— Evet.

— Nerede otururlar ?

— Alaman aşireti Dalayman'da, Alâeddin aşireti Antep ve Urfa taraflarında otururlar.

— Size niçin Alâeddin ve Alaman aşireti denilmiş ?

— Yavrum, o kadarını bilemem. Urfa ve Antep taraflarında oturanlarımızın yanında saklı, Sultan Alâeddin tarafından verilmiş, Beratımız var (?) (1) Ondan Alâeddin aşireti denilmiş galiba.

— Ya Alaman niçin denilmiş ?

— Alaman aşiretinin, Alaman adlı bir büyükleri varmış da onun için adları Alaman kalmış.

— İskân olmadınız mı ?

— Biz deli miyiz, veli miyiz bilmem !.. Hükümetimiz bize köy yeri verdi. Henüz köy kuramadık. Biz şu yaylaları bulmadıkça yaşamayız (!) Hastalanır ölürüz... Size şunu da söyleyeyim bari, bize şöyle derler :

Yörügün en akıllısı deli Bekir !

O da değirmende yoğurt üğütür !! ?

dedi ve gülümsedi.

Bize karşı samimî davranan ve tam itimat gösteren bu muhterem kadından daha bir recamız bulunduğunu sade bir lisanla anlattık ve gezimizin eksik tarafı kalmamak için kendi aşiretlerinin has malı olan bir türkû hatırlamasını ilâve ettik.

Ablahanım, evvelâ tereddüt etti, hatırıma gelmiyor... dedi. Daha biraz düşündükten sonra şunları söyledi : Aynen yazıyoruz, talaffuzla şive noksanları mazur görülmeli :

Karadan uçan kuşlar !
Ördekle kaz deyilmi ?
Yigidi yoldan çıkaran !
Ala gözlü kız deyilmi ?

* *

Ördeği ayıralım kazdan,
Yandı bağrım kötü sözden!
Dil bilmez acamı kızıdan,
Alı gelin yek değilmi ?

* *

NOT : (1) a - Böyle bir berat varsa suretinin alınmasını.

b - Alaman adının nereden kaldığını,

c - Aşiret ve Beylikler isimleriyle diğer kelimelerde telaffuz hatası varsa doğrularını; neşriyatımıza yardım için Doğruca Konya Halkevi Reisliğine bildirmelerini, mecmuamızı alan Halkevlerimizden ve okuyucularımızdan bekliyoruz.

MECMUA

Kaz Turna dururkan,
Bir Âşık saz vururkan!
İnce belli kız dururkan,
Gelin sevmek AR değilmi?

* * *

Kaz dururken Turna seçmek,
Gelin lebisinden içmek (!)
Ak kızın göksün açmak,
Taze yağmısak değilmi (?)

* * *

Sana o Ar ile varayın,
Domurcak gülün dereyin! (1)

— Ömrün uzun olsun Ablahanım. Biraz da düğünlerinizi anlatırmısınız.

— Düğünleri iyi anlatamam. Yalnız bildiklerimi söyleyivereyin: Bir oğlan bir kızı sever almak isterse şunları verir kızı alır: deve, merkep, (hayvan), inek, koyun çadır, yatak, çuval, mendil, edik, entari, zeynetli fes; nikâh kıyılırken de bir kavurma et yedirir.

— Yaşadığınız şu hayattan memnunmusunuz?

— Böyle alışmışık. Ev içinde uyuyamam sıkılırım. Hepimiz öyleyiz. Şunları da söyleyeyim: Yörük çadırda doğar, dağda ölür. Mezarlığı yoktur. Kadınlarımız dağda bayırda rasgele yerde, pek az vakit çadırda doğurur. Nekadar soğuk veya sıcak olursa olsun doğurduğu çocuğu kendisi soğuk veya karlı suda yıkar. Yörük; peynir, yoğurt, süt, ayran, et, pekmez yer. Ekmeği yufka, (şibit); çorbası ayran, ziyafet yemeği bulgur pilâvı, et kavurmasıdır. Yörüğün erkeği kadını yün eğirir. On-beşlik kız, dalı kepenekli, ayağı çarıklı çobandır. Davarla beraber yatar, beraber uyur, beraber kalkar.

— Dokumacılık bilirmisiniz?

— Çadırlık kilimler, çuvalar, elbiselik alacalar, urgan ipleri dokuruz.

Ablahanım çok sıkılmış ve hattâ yorulmuştu. Nurlu yüzünden damla damla terler akıyor; fakat, heyecanlı bir surette, sözlerini istekle anlatıyordu.

— Ablahanım, sizi çok yordum. Son olarak sizden birşey daha soracağım. Bildiğiniz yörüklerin soyadlarını söylemisiniz?

— Söyliyeyim:

1 — Ayrancı	yörüğü	Tınasta	Manavkatta	otururlar,
2 — Alaman	«	Dalaymanda,	Alanyada	«
3 — Saraçlı	«	Kaşaklıda		« (1)
4 — Tosmirli	«	Akseki,	Arapkırında	«

(1) — Bu son mısra'larda her dört satırın sonunda tekrarlanacaktır.

5 — Manavlı	«	Aydın ve Manavkatta	«
6 — Solaklı	«	Kaşaklıda ve Manavkatta	«
7 — Çolaklı	«	Peri yanında	«
8 — Fettahlı	«	Yenice ve Dalaymanda	«
9 — Çoşlu	«	Kaşaklıda	«
10 — Erecepli	«	Çardak ve Peri civarında	«
11 — Bozahmatlı	«	Küpeli dağda	«
12 — Kara koyunlu	«	Her yerde	«
13 — Haytalı	«	Yâvur gölünde (?)	«
14 — Honamlı	«	Haytalı yörükleri ile akrabaları (Yavurgölü)	
15 — Şirazlı	«	Aydında	otururlar
16 — Göçenli	«	Kirazlılarda	Aydında
17 — Tavşanlı	«	«	«
18 — Araplı	«	Turgutlu civarında	«
19 — Sülekli	«	Alanyada	«
20 — Alâeddin	«	Antep ve Urfa	«

Daha çok aşiret var ama aklıma gelmedi.

*
* *

Bu sırada Ablahanım'ın oğlu Kerim, gittiği köyden gelmişti. Su dolu bir su kabağını oğlunun sırtına yükleterek bizimle birlikte Tınasa gidip gelmesini söyledi ve şu sözleri de ilâve etti: Dağ yüksek ve susuzdur. Susuzluğa dayanamazsınız, suyunuza sahip olun, selâmetle gidip gelin.

Bu büyük özlü, sözlü ihtiyar Türk kadınının ellerini öperek yanından ayrıldık.

(Tinas'a Doğru)

Dikçe bayırın ardıcıkları arasındaki patika yoldan biraz ilerlenince bahçeye benzer geniş bir düzlüğe çıkılır; Mezar gediği beleni.

TINASTEPE: Karşımızda dimdik yükselmiş, solumuzda meyilli bir düzlük cenuba, Tinas altındaki düden'e doğru uzamıştır. Sağımızda ardıcıklarla örtülmüş (Asartepe). Alanın ortasında büyük kesme taşlardan yapılmış fakat harabolmuş bir mâbet var. (1)

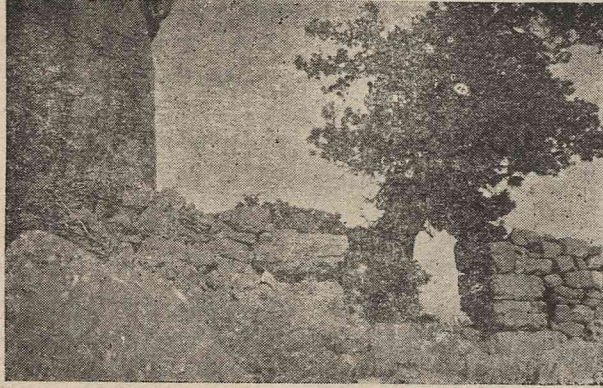
Tinastepe şöyle görünüyor: Aşağı etekler ardıcılık, yukarı kısımları (lâv) lardan meydana gelmiş kayalıklar, sıyırımlar. Çok dik bayırda seyrek seyrek görülen ardıcığın üstlerine çıktık. Yalçın, üstleri dikenli kayalıkları güçlükle aşarak üçüncü sıyırımın geçidi olduğu anlaşılan ve bir insan girebilecek kadar dar bulunan geçit yerinden bu sıyırımın da üstüne çıktık. Hava çok güneşli olmasına rağmen sıcak azalmağa başladı, bununla beraber çok terliyor, sıkılıyorduk.

Sert hava ile rüzgârların, kar ve yağmurların tesiri altında taşlar erimiş, sipsivri ignelenerek tekrar donmuş. Kaymak, yuvarlanmak tehlikesi

NOT — (1) Büyük meydanlıkta bulunan bu küçük mâbedin bu civarlarda oturan eski halkın umumuna ait olduğu tahmin edilmektedir.

var. Ağır ve güçlkle yürünebiliyor. Şehir kal'asının tabii duvarı olan ve 40-50 metre kadar amudî yükseklikte bulunan kayanın altına vardık. Her taraf sanki ayağımızın altında gibidir.

Önümüzde şimale doğru oyularak yapılmış dar bir yol göründü. Kale duvarı kayanın altında, (Sağır oğlu ini) ilerimizde, büyük taşlardan yapılmış yarı harap bir kapiya geldik. Kapı geçilince yüksek, dik kayaya karşı oyularak yapılmış yüz; ve belki daha fazla: ayaklı merdivene vardık. Aralarında bazı yerleri kopmuş, silinmiş görülen bu merdivenli yere (merdiven) adı verilmiştir. Buradan kale üstüne çıkmak tehlikelidir.

KALE KAPISI

BUZLUK : Oyma yol kayboldu. Kale duvarı olan ve bazı yerleri sun'î duvarlarla kapatılan kayanın altından, kaya yığınları üstünden, şimale doğru ilerledik. Ağızları (50-60) metre çapında ve (70-80) metre derinlikte, dipleri karla dolu çukurlara vardık. Tımasın bu korkunç çukurlarının birer Yanardağ ağızları olduğuna şüphe yoktur. Bu civar tamamen dereli tepeli taş yığınlarından ibaret. Tek tük görülen şimşir ve (dağan) adını taşıyan ağaçlardan başka bir ot, bir nebat görülüyor. Bu civardaki kalenin kayasında yarılmış bir yarıktan zorlukla kale içine girebildik.

KALE : Bazı yerleri sun'î yapılmış ve bazı kısımları da tabii kayalardan ibaret bulunan kalenin çevresi (5000) söbü uzunlukta (800) adım genişliktedir. Bu geniş sahanın tam ortalarına doğru bir meydanlık var. Taştan yapılmış binaların bir kısmı harçla bir kısmı harçsız işlenmiş olduğuna göre burada meskûn halkın kısmen fakir oldukları, binaların da kasden yıkıldıkları seziliyor. Kaleye, Buzluk, Seki, Ağzı kara, Merdiven gibi dört ayrı cihetten girilip çıkıldığı bellidir. Seki, kaleye şimal cihetten gelen ve iki ciheti dik bayırlardan ibaret bulunan bir sırtın kaleye bitişen yerine denmektedir.

TARİHİ ESERLER : Şehrin hangi tarihlere kadar yaşadığı belli değildir. Harabeler arasında aşağıda evsafı mümkün merteye tarif edilebilen anıtlar görülmüştür.

Birinci Anıt : (1). Taş üzerine oyma ve kabartma olarak işlenmiş, (60) santim boyunda (40) santim eninde bir çerçeve içinde :

A — (Uzun saç ve sakallı ihtiyar bir insan)

B — (Beline bağlı kayışla asılı kısa ve kalın bir hançeri sol elinde tutmakta.)

C — (Sağ kolu tamamen omuz başına varıncıya kadar ufak ufak gülleye benzeyen yuvarlakla dolu.)

D — (Başındaki sivri şapkasının üstünde güzel bir kadın başı)

E — (Ayağı altında oyularak; müstatil şeklinde çerçevenin içinde; hiyeroglif yazı ile bir kitabe bulunmaktadır.)

İkinci Anıt : (70×70) büyüklükte oyma çerçevelenmiş bir taş. Çerçeve içinde bulutlar ve bir yerden diğer bir yere uçları dayanmış Alâimise-mâ. Alâimise-mânın altında karşı karşıya durmuş iki şahıs görülüyor.

Üçüncü taş : Eski Yunan yazılarını gösteren birkaç satırlık bir kitabe. Bu kitabe ve anıtlara göre bu yığın içinde Eti'lerin ve sonra da eski Yunanlıların yaşadıkları, bu anıtlarla sabit oluyor. Tımas'dan ayrılırken kafamda şu düşünceler beni hırpalayordu. Bu tepenin üstünde biri biri üstüne katmerleşen bu yıkıların içinde insanlığın hüznü verici eserleri simsiyah kararak taş yığınları halinde görülüyor. Acaba bu yuvaların içinde nekad ar insan, nekad ar zaman şen ve bahtıyar yaşamış, sonra hangi sebeplerin tesiri altında ölmüşler veya kaçmışlar ? Bu acı keyfiyet bir türlü anlaşılamıyor, elde edilen bilgiler bir hiçten ibaret kalıyor.

Dört saatte çıkabildiğimiz tepeden iki saatte Mezar Gediğine, Ablahanımın yanına döndük. Bu misafirperver ihtiyar kadının ellerini tekrar öperek vedalaştık.

(1) : Mukaddes bir temsil olan bu anıt bizde : Aileyle mes'ud yaşamak için güçlü kudretli olmak lazımdır : fikrini uyandırdı.

«Konya» kültür dergisinin (47) sayılı ve 1942 Eylül tarihli, nushasında intişar eden (SANDI) efsanesi münasebetiyle..

Aynı muntakada dinlediğimiz (AND) adlı efsane ile (SANDI) adlı efsane mealen birbirine benzemekle beraber adlarının başkalığı ve bazı fikir noksan veya fazlalığı bulunmasından, bir hakikat meydana çıkar ümidiyle, dinlediğim AND adlı efsaneyi, topladığım diğer malûmatla birlikte gönderdim.

AND EFSANESİ — İbret alınacak bir öyküdür.

Vaktiyle, dağlık muntakadaki (ARVANA) Beyliğinin sınırları içinde müthiş kuraklık olur. Göller, bahçeler, ormanlar hep kurur; hayvanlar, insanlar açlıktan ölmeye başlar.

Halkının maruz kaldığı bu felâket karşısında bunalan Arvana beyi, boş ve ıssız kalacak yurdunu, halkının ızdırabına çareler bulmayı düşünür; ve adamlarından birini çağırarak : Hazinemın altunlarını katırların sırtlarına yüklet, (GARA) da bulunan (FASAL) beyi dostumuza git, halimizi anlat ve altunları buğday, ve sair yiyecek maddelerile değiştirip gel; emrini verir.

Beyin adamı, hazırlattığı katırlara altunları ve ayrıca birçok kıymetli hediyeleri yükleterek yola çıkar, bin müşkülâtla Fasal beyinin yanına varır. Evvelâ kıymetli hediyeleri sunar.

Fasal beyi, böyle kıymetli hediyelerle gelen bu zengin misafirleri, o gün memnuniyetle kabul ederek yedirir, içirir, izzet ve ikramlarda bulunur.

Ertesi gün Arvana beyinin elçisi, getirdiği katırlar yükü altını Fasal beyinin huzuruna dökerek, açlıktan muztarıplar namına, Beyinin recalarını arz ve bu altunlar mukabilinde buğdayla sair yiyecek şeyler verilmesini reca eder.

Fasal beyi, şimdiye kadar görmediği ve işitmediği bu acı durum karşısında bir hayli düşündükten sonra bir adamına : Çifte gözlü açık bir sandık yapılmasını, gözlerinden birine etmek, diğerine de altın doldurulmasını ve bir kör insanın da buldurularak huzuruna getirilmesini : emreder.

İstenilen kör, bir gözü altın diğer gözü etmek dolu sandık; elçi ile birlikte oturan FASAL beyinin huzuruna getirilir. Bey, köre hitaben sert bir sesle : Sandığın içindekilerden ye!.. : emrini verir.. Zavallı kör, elle-

rile arar tarar, sandığın bir gözünde bulunan etmeği yeyip altınları bırakır.

Aynı sandık bir AT'ın, sonra da bir İT'in önüne koydurulur!.. Bu hayvanların her ikisi de altunlara dokunmayıp etmeği yerler.

Bunun üzerine FASAL beyi öfkeli bir tavır takınarak : Gördünüz ya! Köre verdim, yemedi. Ata verdim, yemedi. İte verdim, yemedi... Ben ni-deyim bu altunları!?. dedikten sonra :

Buğday besi bir aş'tır — Altun küsü bir taş'tır — altunlar bana yaramaz, onları yollayana götürün!.. der.

Biçare Arvana beyinin elçisi, getirdiği altunları tekrar katırlara yükleterek me'yusen memleketine döner; Beyinin huzuruna çıktığında Fasalda gördüklerini anlatır.

O zamana kadar babadan kalma dostluk ve düzgün münasebetlerle geçinilen bir komşu beyinin bu ağır muamelesinden gazaba gelen Arvana beyi, aralarındaki dostluk, komşuluk münasebetlerinin kaldırılmasını ve Ata'sının yakılmış vücudu külü karıştırılmış mukaddes şarapla (FASAL) beyi aleyhine «AND» içilmesini emreder.

Bu emir üzerine çalgıcılar intikam havaları çalarak, askerler manzumeler söyleyerek, şehrin bütün halkı (Hey.. Hey...) sesleri çıkararak Er meydanına toplanırlar. Biraz sonra Bey de siyah bir at üstünde adamlarıyla Er meydanındaki yerine gelir ve kısaca şunları söyler (Altunlarımıza mukabil bir avuç buğday vermek istemeyen FASAL beyi bize hakaret etmiştir. Günü gelince intikam almak üzere mukaddes şarapla AND içiyorum.) Beyden sonra halk, Beylerinin huzurunda, mukaddes şarapla «AND», içerler.

Fakat açlıkla sefalet devam ettiğinden — halkının bu felâketten kurtarılması gaye ve maksadı — bir kerre de uzun zamandanberi aralarında kanlı savaşlar neticesi şiddetli kin ve intikam hisleri mevcut bulunan civar beylerden (ELBÜZ) beyine müracaatı tecrübe etmek ister. Ve bir adamına : (Altunları tekrar katırlara yüklet, komşumuz ELBÜZ beyine git; başımıza gelen felâketi, kendisiyle eyi komşuluk münasebetlerinin yeniden kurulmasını ve bu altunlara mukabil halkımız için buğdayla sair yiyecek maddeleri istediğimizi söyle!) der.

ELBÜZ beyinin katına varan elçi; iki komşu bey arasında yeniden komşuluk ve dostluk haklarının tanınıp münasebet te'sisi teklifinden sonra başlarına gelen felâketi anlatır, getirdiği altunlara mukabil buğdayla yiyecek verilmesi istirhamında bulunur.

Arvanlıların uğradığı felâketi öğrenen ELBÜZ beyi, derhal bütün teklifleri kabul etmekle beraber erzu edildiği kadar buğday ve sair yiyeceklerle katırları yüklettirir, elçiye büyük sevinç içinde geri gönderir.

Böyle dar zamanında, eski bir düşmandan bu ölçüsüz yardımı gören ARVANA beyi, işte o zaman : Dost sandığım düşman—Düşman sandığım dost çıktı : der,

Aradan biraz zaman geçer, vaziyet düzelir, bol yağmurlarla çevreleri eskisi gibi yeşillenir, bolluk artar, halk refaha kavuşur. Fakat kuraklık yıllarının doğurduğu acıları unutmayan ARVANA beyi, çiftçiliğin yaşama üzerindeki değer ve ehemmiyeti bütün halka telkiyle, dik bayırları tarla haline getirtir, göl suları çekildikçe meydana çıkan mil'li toprakları ektirerek ARVANA halkının refah ve saadetini temine çalışır. Aynı zamanda İNTİKAM AND'ını da unutmaz, Katır tepe yalısından ARPA çukuru yalısına kadar (600) metre genişlikte bulunan boğazı böldürerek (SED) yaptırır, dar zamanlarında kendilerine yardım etmeyen FASAL beyine giden suları kestirmeye savaşır. Bu iş yapılırken, pek sevdiği = Yüzyirmi yaşındaki oğlu ölür =.. Eskilere inzimam eden bu acı üzerine ARVANA beyi :

Kendim vardım yüzkırk yaşına kart tıraş,
Oğlum vardı yüzyirmi yaşına ham tıraş!

Dünyada ölüm var olduğunu bilseydim,
Komazdım taş üstüne taş !...

sözlerle beyanı teessür eder.

Garbî Asya ve Anadolu Akvam-ı Kadimesinin Dinleri Tarihi

Yazan : NACİ FİKRET BAŞTAK

(Baş tarafları bundan evvelki sayılardadır)

(Komana Kappadokya ve Komana Pontika da Hiyerodullar .— Nahid = Anayitis mâbude .— İranilerin Kappadokya'luların dinleri üzerindeki tesiri .— Harp mâbudesi Mâ ve Bellone .— Sylla'nın hürafeperestliği .— Mûtaassıpların icra ettikleri âyinler : Dönmek, Davullar ve Borular çalmak ne zamandan kalmıştır? .— Kübélé ve Attis ibadetlerinin Roma'da mazhar-ı rağbet olması .— Arşigaller .— İmparator Claude .— İzis'in rekabeti .— Kübélé'nin âyini senenin hangi mevsiminde yapılır? Paskalya'nın menşei .— Ağaç taşıyanlar = Dendrophore'ler .— Mart ağacı .— Sanguis yani Kan günü .— Galle'ler ne yaparlardı? .— Hilaria yani sevinç ve şenlik Bayramları .— Kübélé'nin bızıosu .— Kübélé Avrupada nerelere kadar gitti? .— Kübélé'nin Dinî Cemiyet = Confrérie'leri .— Yeni sâlik'lerin mâbede dâhilde hissettikleri hayret ve heyecan .— Mâbette âyin esnasında musiki ile hissiyatın derece derece yükseltilerek vecd ve istigrak derecesine vurdurulması .— Frikyaluların dinlerinde ahiret ve cennet itikadı? .— Kübélé dininin diğer dinlere nazaran tefevvuk ve rüchani .— Kübélé dininin diğer dinleri bel' ve massetmesi .— Ménotyranos yahut sadece Mên ismindeki ay mâbudu .— Bunun Yunanda mazhar olduğu vaziyet .— Mên mabudun Attis ile birleşip karışması .—)

Cumhuriyet devrinin sonundan itibaren, Küçük Asya'nın, Büyük Yer - Ana ile pek yakından münasebettar bulunan ikinci bir mâbude, devletin paytahtında [yani Roma'da] yerleşmiş idi. Punt Hükümdarı Mihridad = Mithridate'a karşı yapılan muharebelerin devamı müddetince, Roma askerleri, Anti - Tauros dağlarının boğazlarında kâin Komana Kappadokia ile (Yeşil Irmak = Iris) kenarlarında bulunan Komana Pontika'da, hep «Hyerodul = [*] Hiérodoule» lerden müteşekkil bir kavim tarafından ibadet edilmekte olan büyük mâbude Mâ'ya hürmet ve ta'zim etmeği öğrenmişlerdi. Bu da Kübélé gibi Anadolu'nun, velûdiyet ve feyz-ü-

(*) Hierodule Yunanca mukaddes esir demek ise de dinlerin tarihinde nefsinin mabudelerden birinin ibadetine vakf ve nezr etmiş olan "Mukaddes Fahîşe,, lere verilen bir unvandır.

bereket sahibi teşahhus ettiren, eski mâbudelerinden biri idi. Fakat bunun ibadeti, Trakya'nın tesirine duçar olmamış, belki Kappadokia'nın bütün dini gibi, akvam-ı Samiye'nin ve İranilerin tesirine duçar olmuştu. Hiç şüphe yoktur ki bu mâbude, tabiatı kendininkine yakın bulunan, Mazdeen'lerin [Nahid = Anâhita] mâbudesile karıştırılmıştır. Bunun ibadet merasim ve menasiki, Pessinonte'inkilerden daha kanlı ve daha haşin ve vahşiyane idi; bundan başka bu mâbude, cengâverane bir hasisa iktisap etmiş ve yahut evvelce mevcut olan bu hasisasını muhafaza etmişti ki bu hal, onu, İtalya mâbudelerinden Bellone'a benzetiyordu. Diktatör Sylla'nın itikadat-ı batılaya karşı olan temayülü ve muharebelerin nâmağlûp hâmiyesinin rüyada kendisine görünmesi, onu, bu mâbudenin ibadetinin Roma'ya ithaline sevk etmiştir. Bunun ibadetine mahsus olan korkunç merasim, halkın ruhu üzerinde büyük intiba bırakmıştır. Bunun «Meczup ve mütaassıp = fanatique» âbitleri — çünkü bu mâbudenin ibadetskârlarına bu unvan veriliyordu — siyah elbise giyinmiş oldukları halde, *Davul ve Boru çalarak ve çözülmüş olan uzun saçlarını rüzgârda savurarak dönerler, sonra, baş dönmesine tutuldukları ve matlup olan «Butlanı his» i elde ettikleri zaman, kollarını ve vücutlarını büyük Kılıç ve Balta darbeleriyle dilim dilim yararlar, bunlardan kanlar aktığını görerek teheyyûç ve galeyanın son derecesine yükselirler ve bu kanları mâbudenin heykeli ile diğer ibadetskârların üzerlerine serperler ve hattâ doya doya da içerlerdi. Nihayet bütün bu heyecan ve galeyanların neticesi olmak üzere, peygamberane hezeyanlara tutularak, orada hazır bulunanlara, istikbalde olacak şeyleri haber verirlerdi.*

Bu vahşiyane ibadet, evvel emirde hayret ve merakı davet etti; fakat hiç bir zaman büyük bir hürmet ve itibara mazhar olmadı. Öyle görünüyordu ki Kappadokya'lıların Bellone'u ya; Büyük - Ana [Kübélé]nin maiyetinde ve madununda bulunan ikinci derecedeki mâbudelerin alayına girmiş, veyahut ta, metinlerin söyledikleri vechile, onun muakkibi ve hizmetçisi olmuştur. Bununla beraber, milâdın bidayetlerine doğru, bu ekzotik Mâ'nın mazhar olduğu geçici şöhrat ve itibar, Şark'ın ve bilhassa Küçük Asya dinlerinin gittikçe büyümeğe ve artmağa başlayan tesir ve nüfuzlarını göstermektedir.

İmparatorluğun başlangıcında, o vakte kadar Kübélé ve Attis'in ibadetlerine karşı gösterilmekte olan haifane itimatsızlık birdenbire aşikâr bir teveccüh ve hüsnü nazara terki mevki' etmiştir. Bunların ibadetlerine karşı vaz'edilmiş olan tahdidat ve tazyikat kaldırılmıştır: Bundan sonra Archigalle'ler yani Kübélé'nin baş Rahipleri Roma hemşehrileri arasından intihap olunmuşlar ve Phrygia mâbutlarının bayramları Roma'da resmen mutantın bir surette ve Pessinonte'dekinden daha fazla bir debdebe ve şa'sa'a ile tebci olunmuşlardır. Jean Lydus'a göre bu tahavvülün âmili İmparator Claude olmuştur: Bu ehemmiyetsiz muktetif tarafından verilen malûmattan şüphe edilmiş ve bu tahavvülün tarihinin Antonin'ler devrine kadar tehiri icap ettiği iddia olunmuştur, fakat bu bir hatadır. Kitabelerin şehadeti, Bizanslı muharririn verdiği malûmatı teyit etmişlerdir. Pek eski şeylere karşı olan aşk ve muhabbetine rağmen

Claude'dır ki bu teceddüde rıza göstermiştir; onun bu rıza ve muvafakatindeki âmilleri keşfetmek müşkil değildir.

Selefi İmparator Caligula'nın zamanında Isis'in ibadeti uzun bir mukavemetten sonra, hükûmetçe mazharı müsaade olmuştur. Onun müessir ve rıkkat engiz bayramları, vakur ve mahabetli alayları ona azim bir muvaffakiyet temin ediyorlardı. Palatin'deki mâbetlerine çekilmiş olan, büyük Ana'nın rahipleri için rekabet, felâketengiz olabilirdi, ve Kaligüla'nın halefi, Romaya daha muahhar bir zamanda kabul edilmiş olan Mısırlı mâbudenin istihsal ettiği teveccühü, uzun zamandanberi şehirde yerleşmiş olan, Phrygia mâbudesine bahş etmekten başka bir şey yapmadı. Claude bu suretle İtalyada yabancı bulunan Mısır mâbudesine çok bariz ve aşikâr bir tefevvuk verilmesinin önünü alıyor, ve halkın itikadını batıla cereyanına böylece muaddil bir istikamet vermiş oluyordu. Kadim millî müesseselere meftun bir Hükûmdara Isis çok şüpheli görünüyordu.

Binaenaleyh İmparator Claude Romaya bayramlardan müteşekkil yeni bir devrei müteselsile = Cycle idhal ettiği bunlar Martın 15 inden 27 sine kadar yani ilk baharın başladığı ve mabut Attis'in teşahhus ettirdiği Mecmuai Nebatatın yeniden taze hayat bulduğu bir zamanda tebci ediliyorlardı. bu sırrı ve tasavvufi dıramın muhtelif safhalarını oldukça iyi biliyoruz: Martın 15 inde Cannophores yani «Kamış taşıyanlar» dan mürekkep bir alay, âyinin mukaddimesini teşkil ediyordu: Bunlar hiç şüphesiz, efsaneye göre Phrygia'nın büyük nehri olan Sakaryanın bir kıyısı üzerine bırakılmış olan çocuk Attis'in Kübélé tarafından keşf olunmasını yad ve tezkâr ettirirlerdi. «İtidal rebii» günü yani Martın 21 inde asıl iş başlayordu: Bu âyinde icra ettikleri vazifeden dolayı «Ağaç Taşıyanlar = Dendrophores» ismindeki bir sınıfı mahsus tarafından bir Çam ağacı o ormandan kesilerek Palatin mâbedine nakledilmiştir. Bir na's gibi Yün sargılarla ihata ve Menekşelerle tetviç edilmiş olan bu Çam ağacı ölmüş olan Attis'i tasvir ediyordu. Bu, bidayette nebatata müvekkel olan ruhtan başka bir şey değildi ve Phrygia köylüleri tarafından icra edilen pek eski bir arazi âyin-i dinîsi, Kayserler Sarayının yanı başında bu «Mart ağacı» na yapılan hürmet ve tâzimler içinde devam ediyordu. Ertesi gün bir hüznün ve keder ve perhiz günü idi, ve o gün dindarlar oruç tutarlar ve müteveffa mâbudun etrafında nevhalar ederlerdi. 24 Mart Romalıların takvimlerinde Sanguis yani «Kan» ismi mânidarını taşıyordu. Bunda Attis'in cenaze merasiminin tebci görül-müştür; çünkü alelâde bir insan için yapıldığı vechile, bu âyin esnasında da kan dökmek suretile Mânes'ler yani ulûhiyete mazhar olmuş ervahı ecdad teskin edilirlerdi. Galle'ler yani Kübélé'nin rahipleri son derece keskin sayhalarını Fülütlerin acı seslerine karıştırarak kendi vücutlarını kırbaçlarlar, etlerini yararlar, ve cinnet halindeki teheyyücün son derecesine gelmiş olmaları hasebile elem ve ıztıraba karşı hassasiyetlerini gaip etmiş olan yeni sâlikler, kenarı keskin bir taş ile en son fedakârlığı icra, yani kendi kendilerini ihşâ ederlerdi. Bunu matemli ve uykusuz geçirilen esrarlı bir gece takip ederdi bunda Sâlik = Myste'in «Yeni Attis» olması itibarile, büyük mâbude ile birleştiğine itikat edilirdi; sonra, 25 Martta meysane feryatlardan birdenbire çılgınca bir sevinç

ve şenliğe geçilirdi: Buna da «Hilaria» yani «Sevinç ve gülme bayramı» denilirdi. Tabiatın yenilenip tazelenmesile Attis uzun ölüm uykusundan uyanıyordu; ve sefihane sevinçler, yüzlere maske konularak yapılan çılgınlıklar, müsrifane ziyafetler içinde, mâbudun tekrar dirilmesinden mutahassıl şevk ve sürura serbest cereyan verilirdi. Zarurî ve elzem olan yirmi dört saatlik bir istirahattan sonra [ki buna Regietio denilirdi] bayramlar Martın 27 inci günü, Romanın sokaklarında ve sahralarında şa'saa ve debdebesini gösteren uzun bir alayla nihayet bulurdu. Kübéle'nin gümüşten mamûl heykeli, bir çiçek yağmuru altında, Almo çayına kadar sevk edilir, ve orada, ezminei kadimede pek münteşir olan bir âdet mucibince, çaya daldırılır ve tathir edilirdi ki buna da Lavatio yani «Yıkama» denilirdi.

Mâbudların Anasının din ve ibadeti Romaya kabul edilmeden çok zaman evvel Yunan memleketlerine duhul etmiş idi; fakat oralarda hususi bir şekil aldı, ve oralarda umumiyetle barbarca hasisesini gaip etti. Yunanlıların ruhu, Attis'in iki manalı şahsiyeti için galebe edilmez bir nefret hissetti. Magna Mater yani - Büyük Ana - Yunanilerdeki hemcinsinden pek vazih surette ayrıldı, Romalıların dini ile birlikte bütün Lâtin Vilâyetlerine: Ispanyaya, Britanyaya, Tuna memleketlerine, Afrika, ve bilhassa Gaule hıttasına duhul ve nüfuz etmiş ve kendisini kabul ettirmiştir. Fransanın Saône - et - Loire departmanındaki Autun şehrinde, mâbudenin öküzlerle çekilen arabası, milâttan sonra dördüncü asırda bile, büyük debdebe ve tantana ile, feyz ve bereketi temin için, tarlalarda ve üzüm bağlarında dolaştırılmış idi. Biraz yukarıda gördüğümüz, ilk bahar bayramlarında mukaddes çam ağacını taşıyan Dendrophore'lar, «municipe» denilen kasabalarda devlet tarafından tanınmış bir takım cemiyetler teşkil ediyorlar, ve, dinî vazifelerile birlikte, zamanımızdaki tulumbacıların gördükleri hizmeti de görüyorlardı. Attis'in mukaddes ağacını kesmek salahiyeti yalnız kendilerinde olan bu oduncular yahut bu dülgerler, ihtiyaç zamanında, yangına maruz bulunan evlerin kirişlerini düşürmeyi de bilirlerdi. Bütün İmparatorluk dahilinde bu din kendisine tabi olan dinî cemiyetler = Confréries'le beraber paytaht'da rahiplere rütbe ve nişanlarını ita ve tevcih eden on beş kişiden mürekkep hey'et = Quindécimvirs'in yüksek nezaret ve mürakabesi altına vaz' olunmuştu. Hey'eti ruhbanın silsilei meratibi ve gerek rahiplere ve gerek dindarlara bahş olunmuş olan huhuk, Roma senatosunun bir sıra kararları ile kat'î ve sarîh surette tanzim ve tesbit olunmuşlardı. Binaenaleyh Romanın diğer mâbutları gibi tebdili tâbiyet etmiş ve resmî kadroya dahil olmuş olan bu mâbutlar ve bu Frikyâ=Phrygia'lılarga ahalîsi tarafından evlât gibi kabul edildiler, ve bu intişar, bütün diğer şark dinlerinin intişarından vazih ve sarîh bir surette farklı bulunmaktadır. Hükûmetin nüfuzu halkı, bu Asya mâbutlarına doğru celp ve cezp eden temayül ile birleşerek icrayı tesir eylemiştir.

Halkın bu incizabı muhtelif ve mütenevvi sebeplerin neticesi olmuştur. Mütেকaddimin, Kübéle'nin şu parlak alaylarının halk kütleleri üzerinde husule getirdiği intibahı hatırasını bizim için muhafaza etmişlerdir; bu

alaylarda Kübéle, arabasına binmiş ve cazibeli bir musikinin sesleri ile muhat bulunmuş olduğu halde, parlak ve hamailerle mahmul kostümlerle süslenmiş olan Rahipler tarafından götürülüyor, ve önünde de, kendilerine mahsus alâmet ve nişanları hamil ve hepsi de yalın ayak sâlikler ve dinî cemiyet = Confrérie âzalarının teşkil ettiği uzun alaylar bulunuyordu. Gerçi bu alayların husule getireceği tesir, haricî ve muvakkat bir ihtisastan başka bir şey değildise de, fakat bir yeni sâlik = néophyt, mâbedin dahiline girdiğinde daha derin bir heyecana duçar olmaktan kurtulamazdı. Genç yaşında tarlalardaki ot gibi, biçilmiş olan aşıkının vücudunu arayan mâbudenin hikâyesi ne kadar acıklı ve rikkat engizdir! Delikanlının müellim ölümüne birçok zaman ağlanılan şu hazin ve kanlı âyinler, sonra, onun hayata avdetinin alkışlandığı şu muzafferiyet ilâhileri ve şu meserret ve şevk ve tarab şarkıları ne kadar müheyyiçtirler! Âlimane ve mahirane bir tertip neticesi olarak, hissiyatın derece derece bir irtikası sayesinde, âyinde hazır bulunanlar, vecd ve istiğrak ve meshuriyetin son mertebesine yükselirlerdi. Bilhassa kadınların hulûs ve ubudiyeti, bu âyinler esnasında bir gıda ve garip bir haz ve safa bulurdu; zira velûd ve besleyici bir mâbude olan Büyük Ana daima ve bilhassa kadınların mazhar-ı ibadeti olmuştur.

Bundan başka, bu dinden, dinî hayatın amelî kısmında nihayetsiz ümitler bekleniyordu. Thrakia'lılar gibi Phrygia'lılarda erkenden, ruhun bekasına itikat ettiler. Nasıl ki Attis her sene ölüp tekrar diriliyorsa aynı bunun gibi, onun müminleri de, vefatlarından sonra, yeni bir hayat için tekrar doğacaklardı. Mukaddes şarkılardan birinde şu parça terennüm olunuyordu: «İtimat ediniz, ey Sâlik'ler, zira mabut kurtulmuştur; keza sizin için de, sizin mihnet ve çilelerinizden selâmet çıkacaktır». Cenaze âdetleri bile bu itikadın canlılığına şahadet ederler. Bazı şehirlerde, bilhassa Makedonya'daki Amphipolis'de çoban Attis'i gösteren pişmiş topraktan mamul heykelciklerle donanmış mezarlar bulunmuştur; ve Cermanya'ya kadar, kabir taşları, Şark kıyafetinde ve boğumlu bir bastona me'yusane dayanmış genç resimlerle sık sık tez-yin edilmiştir, ki bunların da aynı Attis olduğu kabul edilmiştir. Hakikat halde ise, Phrygia Rahiplerinin Şarktaki müritlerinin, maverayı hayattaki saadeti ne suretle telakki ettiklerini bilmiyoruz. Belki, mabut Sabazios'un mutakitleri gibi, mes'utların, Hernèspsychopompe'in sevk ve delâletile, mystère yani lâhutî seraire mahsus mukaddes taamların ihzar edildiği, semavî ve büyük bir ziyafete kabul edildiklerine itikat ediyorlardı.

Fahat, hariçten ithal edilmiş olan bu din için azîm bir kuvvet teşkil eden şeylerden biri de, hiç şüphesiz, yukarıda söylediğimiz vechile, onun resmen tanınmış olmasıdır. O, Şarktan gelmiş olan diğer bütün dinler arasında, hiç olmazsa, İmparatorluğun başlangıcında, imtiyazlı bir mevkie sahip olmuştur. O, yalnız muvakkat ve mahdut bir müsaadeye mazhar olmuş değildi; O, zabıtanın keyif ve erzusuna, ve hâkimlerin cebir ve zecir hakkına tâbi değildi; Onun dinî cemiyetleri daimî surette fesh

ve ilga edilmek ve rahipleri memleketten tıd ve ihraç olunmakla tehdit olunmıyorlardı. Ona alenen müsaade olunmuş, imtiyazatı mahsusaya mazhar edilmiş, bayramları «Reis-i ruhanî = Pontif» lerin takvimlerinde gösterilmiş, «ağaç taşıyan = Denrophore» cemiyetleri, İtalya'da ve vilâyetlerde Belediye teşkilâtının mühim unsurlarından olup medenî şahsiyeti haiz bulunmuşlardır.

Binaenaleyh, Roma'ya nakl olunmuş olan diğer yabancı dinlerin, gayri meşru bir mevcudiyetin maruz kalacağı tehlikelere karşı, Büyük - Ana'nın dini ile ittifak etmek suretile, esbabı müdafaa ve tahaffuzlarını temine çalışmaları şayanı hayret değildi. Bu beriki ise, birçok ahvalde, bir takım ittifaklara ve uzlaşmalara muvafakat etti, ve bu suretle, hakikat halde, başkalarını müstefit ettiği kadar kendisi de müstefit oluyordu. Maddî menfaatlar mübadelesinde, kendi mahmiyeleri arasına giren diğer mâbutların bütün nüfuzu mânevilerini kazanıyordu. İşte bu suretle Kübelé ve Attis, Yunan denizini aşmış olan, Küçük Asya mâbutlarından bir çoğunu nihayet-ül-emir bel' ve massetttiler. Bu dinin rahipleri muhakkak surette oldukça geniş bir Din tesis etmek istemişlerdir, tâki büyük yarımada'nın muhtelif hıttalarından hicret etmiş ve pek muhtelif sınıflara mensup bulunmuş olan insanlar : Esirler, tacirler, askerler, memurlar ve âlimler, onda kendi millî ve müreccah ibadetlerini bulabilsinler. Ve filhakika, Anadolu'nun diğer mâbutlarından hiç biri, Pessinonte'inkilerin yanında istiklâllerini hemen muhafaza edemediler. Bütün bu dinlerin birbirini müteakip zam ve ilhak ettikleri hisseleri en ince teferruat ve tafsilât ile kaydedebilmek için, Phrygia'lıların sırrı âyinlerinin [Mystères] dahili inkişafını kâfi derecede bilmiyoruz. Fakat hiç olmazsa, Cumhuriyet devrindenberi (Palatin) mâbedinde icra edilmekte olan ibadete diğer bazılarının inzimam ve iltihak etmiş olduğuna dair delâil gösterilebilir.

* * *

Attis, IV. üncü asra ait ithaflarda Menotyrannus [ayların hâkimi] unvanını taşıyor. Şüphesiz o devirde bu unvan «Ayların sahibi, hâkimi, efendisi» manasında şerh ve tefsir olunuyordu, ve cünkü o devirde Güneş gibi nazar itibara alınan Attis, her ay, (Mıntakatilbüruc = Zodiakue) un yeni bir şekline tekabül ediyordu. Fakat bu tâbirin iptidai manası bu değildir: (Mên tyrannos) tâbiri, küçük asyanın bir çok kitabelerinde bütbütün başka bir mânada olmak üzere irat edilmiştir. «Sahip, efendi» demek olan Tyrannos, Yunanilerin Lidya'cadan ahz ve iktibas ettikleri bir kelime olup bu unvan, tekmiil Phrygia'da ve ona komşu olan etrafındaki hıttalarda kendisine ibadet olunan [Men = Mên] ismindeki eski bir mâbude veriliyordu. Karia'dan (Punt) dağlarının nihayetine kadar Anadolu kabileleri bu isim altında bir Ay mâbudüne tâzim ve ibadet ederlerdi ki bunun aynı zamanda hem gökte, hem de, gecelerin bu büyük yıldızı ölümlerin karanlık malikâneleriyle münasebette bulunduğu itikadından dolayı yer altı âleminde hükümrân olduğuna kail oluyorlardı. Nebatâtın neşvünema bulması, mevaşinin ve kümes hayvanatının eyi halde olmaları onun semavî tesirine atfolunuyor, ve köylüler, çiftliklerinin ve na-

hiyelerinin hamisi gibi ondan istiane ve istimdat ederlerdi. Keza Rostai mezarlıklarını da gölgelerin bu hükümdarının muhafaza ve siyanetine tevdi eylerlerdi. Köylerde diğer hiç bir mabut bunun kadar halkın mazarı hürmet ve riayeti olmamıştı.

Bu zîkudret mabut erkenden Yunana dühul etti. Egée denizinin karışık ahalisi içinde, Pire'de, Rodos = Rhodes'de, Délos'de, Thasos'da, ona ibadet etmek üzere, cemiyetler teessüs etti. IV üncü asırdan beri mevcudiyeti ispat olunan Yunanistanın Attique hıttasında, bu [Mên] mabudun âbideleri çokluk ve tenevvü itibarile, Kübelé'ninkilerin yanına konulabilirler. Bilâkis garbın lâtin âleminde onun ibadetinin hiç bir izi bulunmuyor. Aceba niçin? Çünkü o, orada Büyük - Ana'nın ibadeti tarafından bel' ve massolunmuştur. Asya'da bile, Attis ile Mên bazan birbirinin aynı gibi ad ve itibar edilmiş, ve eskiden başlamış olan bu yaklaştırma, hakikat halde, birbirinden pek farklı olan bu iki şahsiyetin, Roma'da tamamen karıştırılmalarına sebep olmuştur. Ostia'da bulunmuş olan mermer bir heykel, bize Attis'i, Mên'in mümeyyiz ve farik âlâmeti olan hilâli taşıyor göstermektedir. Attis'in yeraltı âleminin «tyran» ile birleşmesi, (İda) dağı çobanının cehennemlerin sahibi şekline tahavvülünü intac etmiştir; Mamafih bu vazife, onun daha eski vazifesi olan «ölümden sonra dirilme» nin âmilliği ile kolayca imtizaç etmiştir.

Attis'e verilmiş olan ikinci bir unvan da diğer bir tesiri meydana çıkarır. Bir Rumen kitabesi pek yüksek olan Attis'e (Yunancası: Atteï Hysistô) ithaf ve tahsis edilmiştir. Bu sıfat pek mânalıdır. Küçük Asya'da «Hysistos» yalnız Beni İsrail'in (Allah) ını iş'ar etmek için kullanılan bir ta'bir idi: (ALLAH-TÂALA). Bir çok müşrik dinî cemiyetleri: (Thiase) ler teşekkül etmişti ki havraların bütün dinî ameliyelerine, ibadetlerine tâbi olmamakla beraber bütün fânilerin kendisine ta'zim - etmeye mecbur oldukları Pek - Yüksek'e (ALLAH AZİMÜŞŞAN) a, (ALLAH BAKİ) ye (ALLAH HALİK VE SANİ) a münhasır olmak üzere icrayı ibadet ediyorlardı.

İşte ithafın muharririnin, Kübelé'nin arkadaşını bu suretle telâkki ettiği anlaşılıyor, zira mısra' şöyle devam ediyor: «her şeyi câmi' ve şâmil olan ve her şeyi muhafaza eden sana... = Kai synéchonti to pân». O halde İbrânî'lerin Vahdaniyet-i- İlâhiye'yi kabul eden dinleri Büyük - Ana'nın âyinleri üzerinde herhangi bir tesir icra etmiş midir?.. Bu hiç bir suretle gayri muhtemel değildir. Biliyoruz ki birçok Yahudi muhacirin hey'etleri Selefkî'ler tarafından Phrygia'ya yerleştirilmişlerdir ve ihtiyarı gurbet etmiş olan bu İsrâilî'ler, içlerinde yaşadıkları müşriklerin dinîyle kendi irsi dinlerini uzlaştırmak için bazı anlaşmalara muvafakat ettiler. Bu, «Pessinonte» hey'eti ruhbanı'nın da bilmukabele Tevrat' taki ilâhîyatın kuvvet ve nüfuzu altına girmeyi kabul etmelerile mümkün olabilirdi. Attis ve Kübelé İmparatorluk devrinde, birinci derecede ve bilhassa «KADİR-i KÜL = Omnipotente» mâbutlar olmuşlardır, ve bu yeni telâkkinin Samî'lerden yahut Hristiyanlardan, fakat ağılebi ihtimale göre Samî'lerden iktibas edilmiş olduğunu görmemek müşküldür.

Çok karanlık bir mesele vardır ki burada ona dokunmak istiyoruz :

İskenderiye Mektebi Felsefisi devrinde ve İmparatorluğun başlangıcında Yahudi dininin Frikyâ âyinleri üzerindeki tesiri ne olmuştur? Çok defa müşriklerin itikatlarının Yahudiler üzerinde icra etmiş olduğu tesiri isbat için uğraşmış, Beni İsrail vahdaniyeti ilâhiyesinin İskenderiyede nasıl Yunanileştiği, Yahudi propagandasının, kanunu - Musevî'nin bütün evamir ve ahkâmına riayet etmemekle beraber tek bir Allaha hürmet ve ta'zim eden mühtedilerin Havra'ları etrafında nasıl toplandığı gösterilmiştir. Faka- Tevrat'tan sızan fikirlerin tesiriyle müşrikliğin hangi noktaya kadar duçarî tadilat olduğu araştırılmamış yahut da tâyin edilememiştir. Bu tahavvülât zarurî olarak bir dereceye kadar icra edilmiş olmalıdır. Yahudi muhacirin heyetlerinin büyük bir kısmı Akdeniz havzasındaki bütün memleketlere dağılmışlardı; bunlar bir çok zaman, başkalarını kendi dinlerine sokma hırs ve gayretiyle o kadar fa'al idiler ki kendilerini ihata eden Putperest'lere kendi dinî telâkkilerinden bazılarını kabul ettirebilmişlerdir. Meydanda bulunan hemen yegâne orijinal edebî vesikaları teşkil eden sihrî metinler, Yahudi ilâhiyatının diğer kavimlerinki ile karıştığını pek vazih bir surette meydana çıkarmaktadır. IAO (Iahwé) nin, Sabaoth'un ve meleklerin isimlerine, orada, Mısır yahut Yunan mâbutlarının yanı başında sık sık tesadüf edilmektedir. Bilhassa, İsraililerin, ahalinin ehemmiyetli ve nüfuzlu bir unsurunu teşkil ettiği Küçük Asya'da, yerli kadîm an'anelerle Tauros'ların öte tarafından gelmiş olan yabancıların dinleri arasında karşılıklı bir nüfuz ve hulûl vukua gelmiş olmalıdır.

Bu ihtilât hiç şüphesiz Attis'inkine pek yakın olan ve çok defa Phrygia'nın «Jupiter'i yahut Dionysos» u ile karıştırılan Sabazios'un sırrî âyinleri = Mystères içinde vukua gelmiştir. Thrakia ve Phrygia'lıların bu eski mâbudu, Hellenistik devrine çıkan cüretkârane bir isticak ile, İsrailî'lerin Tevrat'ta ordular mâbudu olan «Yahvé Zébaoth» ile birleştirildi. Tevratın (Seb'in Tercemesi = Septante) indeki (Rab saba oth = Kyrios Sabaoth) na barbarların (Rab Sabazios = Kyrios Sabazios) u gibi bakıldı. Bu berikine (Rab taâlâ), (Kadir mutlak) ve (Aziz) olmak üzere ibadet edildi. Bu sırrî âyinler = Mystères lere her zaman icra edilmekte olan, ve kendileriyle, iptidai telâkkiye göre, kabahatli bir ceddin bütün evlât ve ahfadını «Nâpâk» yapan ve onların üzerine Allahın hışım ve gazabını celp ve tahrik eden irsî bulaşıklıkta kurtulduğuna itikat olunan «temizlenme = tetahhur = Purification» lara, yeni bir tefsirle, Hazret-i Âdem'in, itaatsızlığı ile, nev'i beşeri lekelemiş olduğu «Aslî Günah = Péohé Originel» i izale edici bir tesir attettiler.

Sabaziaste'ların, ezminei kadîmede Tunç ve yahut Mermerden yapılarak Mâbud'a nezredilen ve ilk üç parmağı dinî merasim esnasındaki takdis işaretini yapan «Nezir Eli = Main Votive» ağıleb ihtimale göre, Yahudilerin tavassutuyle, Samî'lerin mabetlerindeki menasikten alınmıştır. Bu dinin sâlikleri de, dâima Yahudiler gibi, ölümden sonra, melek-üssıyane'lerinin kendilerini mes'utların ziyafetine götüreceklerine ve Arz üzerinde dinî âyin esnasında yenilen taamin ahret'deki ebedî safa ve saadetin fâl-i- hayrî olduğuna itikat ederlerdi. Ölümden sonraki bu ziyafet, Mâbut Sabazios'un rahibi olup peskopos Prétextat'nın katakombun-

dan çıkarılan Vincentius'ün kabrini tezyin eden bir Firesko üzerinde tasvir edilmiş ise de gariptir ki etminan bahş hiç bir izahatı ihtiva etmemiştir. Bu, hiç şüphesiz, aynı zamanda hem Yahudi, hem de müşrik olan ve tasavvufî âyinlerine her ırktan sâlikleri kabul eden bir fırkaya ait bulunuyordu. Bunun gibi Hristiyan kilisesi de bidayette, Havra = Synagogue'dan mütevellit olduğu halde ondan ayrılan ve hem müşrikleri (Gentils), hem de İsrail evlâtlarını müşterek bir ibadet içinde birleştiren bir müessese teşkil etmemiş miydi?

O halde, eğer Museviliğin «Sabazios» ibadeti üzerindeki tesiri muhakkak ise, o kadar kat'î ve vazih bir surette seziilememekle beraber, ağıleb ihtimale göre, bu tesir Kübelé ibadeti üzerinde de icra edilmiş olmalıdır. Fakat bu beriki, yenileşme tohumlarını yalnız Filistin'den almakla kalmadı, belki kendisine daha uzak bir memleketin: İran'ın mâbutları geldiği zaman derin tahavvülâta uğramıştır.

Ahemenit = Achéménide'lerin kadim dininde (Mihir - Mithra) Ismindeki aydınlık Cinni feyz ve bereket verici suların mâbudesi olan (Nahid-Anâhita) ile bir çift teşkil ediyordu. Küçük Asya'da bu beriki, velud Büyük - Ana ile birleştirildi, bütün yarımada kendisine ibadet edildi, ve, Milâdın birinci asrı sonunda, Mithra âyinleri Lâtin vilâyetlerine yayıldığı zaman, bu dine tabi olanlar mukaddes mezarlarını «Büyük-Ana»nın mâbetlerinin gölgesinde inşa etmişlerdir. Her iki din, İmparatorluğun bütün vüs'ati üzerinde, samimî iştirâk halinde yaşadılar.

Phrygia rahiplerinin hüsnûzan ve teveccühlerini kazanmak suretiyle Mithra'nın rahipleri, sebebini yukarda gördüğümüz vechile, resmî bir müessesenin yardım ve tesanüdünü kazandılar, Hükûmetin ötekine bahşettiği himayeye iştirak ettiler, bundan başka, İranî dînin gizli merasimine, hiç olmazsa Garp'ta, yalnız erkekler iştirâk edebilirlerdi; kendilerine kadınların da kabul olunduğu diğer gizli merasim, birincileri itmam etmek için onlara iltihak etmek mecburiyetinde idiler. Kübelé'nin âyinleri, Mithra dînine sâlik erkeklerin zevcelerini ve kızlarını kabul etmişlerdir.

Bu ittifak, Pessinonte'den gelen bu kadim ibadet için, Yahudi itikatlarının kısmî surette karışmasından husule gelenlerden daha ehemmiyetli neticeler tevliit etti. Bu dînin ilâhiyatı, İran'dan gelen Mazdeisme'in bazı telâkkilerini kabul ettiği zaman çok daha derin bir mâna ve o vakte kadar kendisine meçhul bir yükseklik iktisap etmiştir.

Ağıleb ihtimale göre bu tahavvülden sonradır ki (Taurobole) denilen «Buğa zebhi» âyini (Büyük - Ana) nın merasim ve menasiki meyanına dahil olmuştur ve ikinci asrın ortasından itibaren onun aksamından birini teşkil etmiştir. Bu kurban âyininin neden ibaret olduğu malûm idi, ve hiç şüphesiz bunu kendi gözleri görmüş olan «Prudence» bize bunun merak uyandıran bir tavsifini yapmıştır. Bir çukur içerisine yatmış olan «sâlik = Myste» kendinin üst tarafında boğazlanmış olan bir Buğa'nın kanını tahtalarının araları seyrek bir döşemenin üzerine alır. Bu şâir diyor ki: Tahtanın binlerce yarıkları arasından çukura kan damlaları akar. Sâlik, düşen her damlaya başını arzedir, elbiselerini ve bütün vücudunu kana bulaştırır. Yanakları, kulakları, dudakları, burun delikleri

de kanla sulanması için başını arkaya devirir; gözlerini de bu mayî'a gark eder, bundan damağını bile istisna etmez, dilini siyah kan ile ıslatır ve onu hırsıyla içer. Bu iğrenç serpme ameliyesine tabi olduktan sonra merasimi tebci eden yahut daha doğrusu bu işlere nefsini maruz bulunduran sâlik, kendini cemaatin hürmetine arzederdi. Bu kızıl vaffizle, günahlardan temizlendiğine ve mâbut ile müsavat ihraz edildiğine itikat olunurdu.

Roma'da Kübelé'nin sırrî âyinlerinde bu suretle icra olunmakta bulunmuş olan kurban merasiminin ilk menşei her ne kadar çok karanlık ise de, böyle olmakla beraber yeni keşfiyat sayesinde, onun inkişafının muhtelif safhaları hemen hemen çizilebilir. İptidai devirlerde bütün Şark'ta yayılmış olan bir âdete göre, Anadolu beyleri, pek eskidenberi, yabanî mandaları kovalamak ve kemend atarak yakaladıktan sonra boğazlayıp kurban olarak mâbudlara taktim etmekten zevk alırlardı. Avda kendisine sahip olunan hayvan, çok defa harpte esir edilen insan da olduğu gibi, boğazlanırdı. Bu iptidai menasikin kabalık ve huşuneti yavaş yavaş hafifledi ve sâde bir Canbazhane oyunu derecesine indi. İskenderiye devrinde canbazhane meydanında bir «Buğa koşusu - Corrida» tertip edilirdi ki, bunda kurban tahsis edilmiş olan hayvan yakalanmakla iktifa olunurdu. İşte birçok zamanlar muamma gibi kalmış olan «Taurobolion ve Kriobolion» tâbirlerinin asıl manâsını burada aramak lâzımdır. Bu kelimeler, bir atma silâhiyle, ağleb ihtimale göre, bir kemendin kayışı ile bir Buğayı, bir Koçu yakalamak işini iş'ar ediyorlardı. Bizzat bu iş bile, Roma İmparatorluğu zamanında, şüphesiz sâde bir taklit derecesine indi, fakat hayvanı vurmak için daima bir av silâhı meselâ mukaddes bir Kargı kullanılmakta devam edilmiştir.

Zebh'i ilham eden fikirlerde, bidayette, bizzat kurban kadar vahşiyaneye idiler. Vahşi kavimlerde pek müteşir bir itikada göre kanı içerek, kan ile yıkanarak, yahud bir muharebeye düşen bir düşmanın veya bir avda öldürülen bir hayvanın aşşasından biri yenilerek, ölenin evsaf ve mezayası bunları içen ve yiyen şahsa geçirilirdi. Bilhassa kan çok defa hayati kudretin makarrı olmak üzere telâkki edilmiştir. Binaenaleyh boğazlanmış Buğanın kanını kendi şahsı üzerine saçmakla âyini diniyi icra eden rahip, korkunç hayvanın kuvvet ve kudretini kendi uzuvlarına naklettiğine itikat ederdi.

Sırf maddî olan bu sâdedilâne telâkki, müteakiben tathir ve tasfiye olundu. Phrygia'ya Traks'lar, Kappadokya'ya da İran Mecusi - Mage'ları, mevcudiyeti beşeriye'nin gayrı fânî olduğu itikadını getirdiler ve bunu buralarda neşretiler. Bunların, bilhassa, içerisinde esatirî bir Buğa'nın yaradılışın ve öldükten sonra dirilmenin âmil ve hâlikı olduğu itikadı bulunan Mazdeisme'in tesiri altında, iki vahşiyaneye ameliyat daha ruhanî ve daha yüksek bir manâ iktisabetti. Artık bundan sonra, bu ameliyata maruz bulunarak, bir Mandanın kuvvetini kazanmak düşünülmedi; artık, hayatın unsuru esâsisi kan ile bir diğerine geçtiği zannolunan maddî kudretle kendi kudretini tazelemek değil, fakat ruhun gerek muvakkat ve hattâ belki de ebedî bir teceddüdü mevzuabahs olmuştur. Sâlik'in çukura inışı, bir «Defin» gibi telâkki edilmiş, ve mâtemî bir

ilâhî, ölen eski insanın tedfinine terafuk eylemiştir. Sonra, kan serpmek sayesinde o, bütün cinayetlerden temizlenmiş bir halde, yeni bir hayata avdet etmiştir; artık ona bir mâbudun mümasili gibi bakılır ve cemaat uzaktan hürmet ve ta'zim ile kendisine ibadet eder.

Bu iğrendirici kan dökme ameliyesinin Roma İmparatorluğu içinde kazandığı muvaffakiyet, ancak, kendisine atf ve isnad olunan fevkalâde kuvvet ve kudretle izah olunabilir. Bu ameliyeye tabi olanlar, kitabelerin dediği veçhile «ebedî bir taze hayat buluş = In aeternum renatus» içindedirler.

Daha ilerlemiş ahlâkî fikirlerin tesiri altında, diğer Frikyâ merasiminin de, lafzan değilse bile ruh itibariyle, yavaş yavaş nasıl değişmiş olduğu bu suretle tasarlanabilir. Sâlikler tarafından tebci edilen mukaddes taam da bu kabildendir. Zamanı kadimin bize bırakmış olduğu merasimi dîniyeye ait nâdir ibarelerden biri Phryki'âhıların bu dinî taamlarına mütealliktir. Bir ilâhîde şu sözler terennüm edilirdi: - Ben trampet'te yedim, ben zil'de içtim, ben Attis'in sâlikî «myste» oldum. Şark dinlerinin birçoğunda bulunan ziyafet, bazan sadece aynı bir mâbudun âbidlerinin hep bir aile teşkil ettiklerinin zâhirî bir işaretidir. Mukaddes sofraya kabul edilmiş olan yeni sâlik, cemaatin bir misafiri olarak alınır ve kardeşler arasında bir kardeş olur. Nasıl yabancı din, aile ocağı dîninin yerine kaim oluyorsa Thiasos yahud Sodalicium'ların husule getirdiği dîni rabita da «ailenin, Roma ailesi = Gens'in, semiyeye = Clan'ın» tabii olan akrabalığının yerine kaim oluyor. Cemaat halinde yenilen taamdan bazan da başka neticeler bekleniyor: İlâhî ad ve telâkki edilmiş olan bir hayvanın eti yeniliyor, ve bu suretle bizzat mâbut ile birleşildiğine ve onun cevherine ve hasletlerine iştirâk edildiğine itikad ediliyor. Ağleb ihtimale göre, Frikyâ rahiplerinin kendi barbar ziyafetlerine pek eski zamanlarda atf ve isnad ettikleri ilk manâ bu olmalıdır. Fakat imparatorluğun sonlarına doğru, Attis'in trampet ve zil'inde alınan mukaddes taamlara ve içilen meşrubata, bilhassa ahlâkî fikirlerde inzımm ediyorlardı. Bu yemekler artık ruhî hayatın gıdaları oluyor, ve bunların bu devirde mabutları herşeyden evvel = ruhunun ve tefekküratının muhafızları = gibi ad ve telâkki eden sâlik'i, hayatın mihnet ve meşakkatleri içinde, tesliye ve takviye ettiklerine itikad ediliyor.

İşte böylece, imparatorluk cemiyetinde, Dünya ve İnsan hakkındaki fikirlerin duçar oldukları bütün değişikliklerin akisleri sırrî âyinler üzerinde de kendini hissettiriyorlar. Hattâ Pesinonte'un kadim mabutları hakkında edinilmiş olan telâkkiler bile layenkati' tahavvülata duçar oluyorlar. Bilhassa «Nücumiyyat = Astrologie» in ve Samî dinlerin yardımıyla güneşe ibadetten ibaret bir Hénothéisme (1) Roma'da hâkim din olduğu zaman Attis semada = Parlayan yıldızların çobanı = olan Güneş gibi ad ve telâkki edildi.

(1) Hénothéisme : Her bir kavim için yalnız bir mabut kabul eden, fakat dünyada ayrı ayrı ne kadar kavim varsa herbirisi için de ayrı bir mabut bulunduğuna itikad eden dinî bir telâkki tarzı.

O, Adonis, Bacchus, Pan, Osiris ve Mithra ile birleştirildi; ondan kendisinde nöbet nöbet bütün semavî kudretlerin tecelli ettiği çok şekilli bir vücut, aynı zamanda hem şuaatı Şems'ten müteşekkil tacı, hem de hilâl-i kameri'yi taşıyan ve muhtelif alâmetleri, namütenahi miktarda çok olan vazifelerini ifade eden bir «İlâh-ı Kül=Panthée» vücade getirildi.

İleride, «yeni Platonîlik - Néoplatonisme» galébe ettiği zaman, Phrygia efsanesi, ince düşünüşlü şârih ve müfessirlerle bütün maddî şekillerin aslî unsurları olan yaratıcı ve telkiyh edici kuvvetler ve bu arzı-âlemin bozuklukları ve ahlâksızlıkları içerisine dalmış olan lâhuti ruhun sureti-halâs'ı hakkındaki felsefî nazariyelerini içerisine boşaltacakları ananevî bir kalıp olacaktır.

Julien, Mabutların Anası hakkındaki karışık nutkunda remz ve kinayeyi, bu şevk ve tarap şimesine bütün şe'niyet mefhumunu kaybettirmekle nihayet veriyor, ve bizzat kendisi de kendini son derece garip ve acip bir remziye = Symbolisme'ye kaptırmış olduğu halde, ne söylediğini bilmiyor.

Bunun gibi haricî te'sirlerin duhulüne pek müsait olan bir dînin zaruri olarak hiristiyanlığın da tesirine duçar olması icabediyordu. Kilise muharrirlerinin sarîh şehadetleriyle bilinmektedir ki Phrygia sırrı âyinleri kiliseninkilere karşı konulmak istenilmiştir. Tavrobol = Taurobole âyinlerindeki kan ile temizlenmenin vaftizden daha müessir olduğu iltizam ve müdafaa olunmuştur; sırrî taam esnasında yenilen ve içilen gıdalar ve meşrubat, hiristiyanların Komünyon = Communion âyiniinde yedikleri etmek ve içtikleri şarapla mukayese edilmiştir. Mabutların anası olan Kûbélé, oğlu aynı surette öldürölüp sonra yeniden dirilmiş olan İsa'nın anası Meryem'in fevkine çıkarılmıştır. Roma'da milâttan sonra 375 sıralarında eserini yazmış olan bir hiristiyan müellif bu münasebetle pek şayanı dikkat bazı malûmat vermektedir. Yukarda gördük ki Dies Sanguinis denilen 24 Martta hazin bir merasim icra olunurdu ki bunda Galle'ler kanlarını akıtırlar ve bazanda Attis'in ölümünü intac eden yaranın hatırası aşkıyle kendi tenasül uzuvlarını keserlerdi ve bu suretle saçılmış olan kana günahları affettiren ve cezadan kurtaran bir hassa atfolunurdu. Müşrikler, temamiyle haklı olarak, şu hakiyatı ileri sürüyorlardı ki : Kilise, kendileri gibi, fakat kendilerinden sonra, içerisinde kanını dökerek nev'i beşeri cezadan kurtaran lâhuti Kuzu'nun bulunduğu Haç kurban edilmesinin yâd ve tezkar edildiği (Mukaddes) haftayı «İtidal-i Rebii» ye vaz etmek suretiyle kendilerinin (yani Müşriklerin) en aziz merasim ve menasiki dîniyelerini taklit eylemişlerdi.

(Devam edecek)

